

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย

“การพัฒนางาน กศน.ภาคเหนือ โดยใช้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือ ระยะที่ 1”

โดย

นางทัศนีย์ หิรัญวงษ์

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย

“การพัฒนางาน กศน.ภาคเหนือ โดยใช้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือ ระยะที่ 1”

คณะผู้จัดทำ

นางทัศนีย์ หิรัญวงษ์

สิงหาคม 2550

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป” กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมใน กระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็น รูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความเข้มแข็งในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถนำกระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ใน ท้องถิ่น โดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึง อยู่ที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้ งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้อง อาศัย “เวที” (การประชุม เสวนา พุดคุยถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิกอบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ “ปัญญา” ในกระบวนการวิจัย

“กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ที่ เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้แล้วอาจจะทำใหม่ ให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้ กระทำโดย “ผู้ที่สงสัย” ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็น งานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัว คนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ไขปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึก และวิเคราะห์อย่างเป็นระเบียบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ ผูกขาดอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ได้

สกว.สำนักงานภาค ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการดังกล่าวมาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการบอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะที่เดียวกันก็พบว่า การเขียนรายงาน เป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้แก่นักวิจัยเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.สำนักงานภาค จึงได้ปรับรูปแบบการเขียนรายงานวิจัย ให้มีความยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนองานออกมาใน รูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมายสำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่าผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย โดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้นักวิจัยมีความสามารถเขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ ซึ่งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงโครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของโครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าวได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัยสู่การเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอาจไม่สมบูรณ์แบบดังเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

สกว.สำนักงานภาค

สารบัญ

หน้า

บทที่ 1 บทนำ	1
บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	4
บทที่ 3 สรุปผลการดำเนินงาน	25
บทที่ 4 บทเรียนและข้อเสนอแนะ	30

บทที่ 1

บทนำ

เหตุผลและความจำเป็น

ท่ามกลางการพัฒนากระแสหลัก หน่วยงาน องค์กรและภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคม ได้พยายามแสวงหาแนวทางการพัฒนาภายใต้บทบาทภารกิจของตนเองเพื่อให้สามารถแก้ปัญหาและเกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในแนวทางปฏิบัติ เส้นทางการพัฒนาดังกล่าวมีรายละเอียดมากมายที่นักพัฒนาและผู้เกี่ยวข้องอาจต้องปรับวิธีคิดและกระบวนการทำงาน ด้วยเหตุผลของความจำเป็นที่ผู้ปฏิบัติจะต้องรู้จักและเข้าใจในธรรมชาติของวิถีชีวิตชาวบ้านและ ทำความเข้าใจกับที่มาของปัญหาอย่างลึกซึ้งก่อนจะดำเนินการแก้ไขอย่างรอบคอบ ค้นหาความเชื่อมโยงระหว่างปัญหา สาเหตุ โอกาส ชัดความสามารถตลอดจนปัจจัยแวดล้อมอื่นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยเป็นหน่วยงานที่ให้น้ำหนักความสำคัญกับเรื่องดังกล่าวและแก้ปัญหาโดยให้ผู้ที่อยู่กับปัญหา หรือเจ้าของปัญหาที่มีความพยายามในแก้ปัญหาด้วยตนเองผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่จะช่วยเหลือ พี่พาดตนเองจนมีจุดยืนที่มั่นคง เน้นการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจากผู้มีส่วนได้เสีย ชุมชนซึ่งเป็นผู้รับผลกระทบโดยตรงจากการพัฒนาสามารถกำหนดตัดสินใจและเลือกวิธีการที่เหมาะสมที่สุดกับวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมของตนเองได้ กระบวนการทำงานแบบวิจัยเพื่อท้องถิ่นสนับสนุนให้เกิดกระบวนการคิด ทบทวนและหาจุดร่วมที่เหมาะสมที่สุด ภายใต้สภาพแวดล้อมขีดความสามารถที่ตนเองมีอยู่ ทุกปัญหา หลีกเลียงไม่ได้ที่จะต้องเกี่ยวข้อง เชื่อมโยงกับประเด็นอื่น ๆ นักพัฒนาหรือคนภายนอกต้องศึกษาและทำความเข้าใจเพื่อไปสู่การแก้ปัญหาทั้งระบบ ไม่มองเพียงแค่ผลกระทบจุดใดจุดหนึ่งหรือปลายทางของปัญหาที่เกิดขึ้น ที่มาของปัญหาคือเงื่อนไขสำคัญที่นักพัฒนาต้องศึกษาและส่งเสริม สนับสนุนให้ชุมชนได้ใช้ศักยภาพของตนเองในการแก้ปัญหาได้ถูกต้องสอดคล้องกับสภาพสังคมสิ่งแวดล้อม ตลอดจนวัฒนธรรมท้องถิ่นบนวิถีชีวิตที่แท้จริงอันจะเป็นแนวทางไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

สถาบันพัฒนาการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยมีโอกาสได้ศึกษางานวิจัยเพื่อท้องถิ่นบางเรื่องผ่านเอกสาร CD และ Website ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ได้เห็นบางแง่มุมที่น่าสนใจเนื่องจาก “คิดเป็น” คือปรัชญาพื้นฐานของการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่มีจุดร่วมหลายประการที่ใกล้เคียงกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น แม้ว่ารายละเอียดในเรื่องของกระบวนการทำงาน เครื่องมือ เทคนิค วิธีการบางอย่างจะมีความต่าง ซึ่งในความต่างที่ศูนย์ภาคเหนือได้เห็นจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นสิ่งที่น่าจะสามารถนำมาปรับประยุกต์ใช้กับการพัฒนางานการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้ โดยเฉพาะบุคลากรผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ จำเป็นต้องมีความรู้ ความเข้าใจ มีทักษะ สามารถใช้เครื่องมือพื้นฐานบางอย่างที่จำเป็นในการทำงานร่วมกับชุมชน ด้วยเหตุผลดังกล่าว สถาบันพัฒนาการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจึงได้ประสานงานขอความร่วมมือจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยสำนักงานภาคเหนือ เป็นพี่เลี้ยง ร่วมออกแบบและวางแผนการดำเนินงานร่วมกันในพื้นที่นำร่อง 3 จังหวัดเพื่อศึกษาหารูปแบบและแนวทางในการนำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนและพัฒนางานการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า การนำเอางานวิจัยเพื่อ

ท้องถิ่นมาปรับใช้กับงานการศึกษานอกโรงเรียนจะมีกระบวนการ ขั้นตอน และการจัดการอย่างไร จึงจะนำไปสู่การพัฒนาที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพอันจะนำไปสู่การเสริมสร้างพื้นฐานการพัฒนาอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อการศึกษาแนวทางการนำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือขับเคลื่อนงานการศึกษานอกโรงเรียน
2. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนางานการศึกษานอกโรงเรียนร่วมกับเครือข่าย

ขอบเขตของการวิจัย

พื้นที่เป้าหมายที่ใช้เป็นพื้นที่ศึกษานำร่องเป็นพื้นที่ตัวแทนกลุ่มศูนย์ที่สมัครใจเข้าร่วมโครงการโดยใช้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนงานในปีงบประมาณ 2549 จำนวน 4 แห่ง คือ

1. กลุ่มผู้เลี้ยงกบ หมู่บ้านต้นกอก อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่
2. กลุ่มส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน หมู่บ้านหลุกข้าวหลาม อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน
3. กลุ่มฟื้นฟูศิลปปะพื้นบ้าน หมู่บ้านซอนไพร อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์
4. แหล่งท่องเที่ยวมนุษยโบราณ หมู่บ้านหาดปู่ด้าย อำเภอกะเคา จังหวัดลำปาง

นิยามศัพท์เฉพาะ

ห้องสมุดประชาชน : เป็นแหล่งความรู้และเสริมข่าวสารข้อมูลที่ทันต่อเหตุการณ์และความเคลื่อนไหวของสังคมที่ทุกคนมีสิทธิ์เข้าศึกษาค้นคว้าได้ตลอดเวลา ตลอดจนส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมของชุมชนและประเทศมุ่งส่งเสริมให้ประชาชนมีนิสัยรักการศึกษาค้นคว้า รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์สร้างนิสัยให้มีความรับผิดชอบต่อสังคม

แหล่งการเรียนรู้ : เป็นแหล่งรวบรวมองค์ความรู้ที่บุคคลสามารถเข้ามาศึกษาเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง ทั้งที่เป็นบุคคล สถานที่ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น ภูมิปัญญา ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ วิทยุ โทรทัศน์ ศูนย์วิทยาศาสตร์ อินเทอร์เน็ต ฯลฯ

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน : ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเป็นศูนย์กลางการจัดการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับประชาชนในชุมชนและเป็นสถานที่เสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้การถ่ายทอด และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ วิทยาการ ตลอดจนภูมิปัญญาของชุมชน ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ และก่อให้เกิดสังคมการเรียนรู้การเสริมสร้างประชาธิปไตยและมุ่งการพัฒนาแบบพึ่งพาตนเอง

การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) : หมายถึง การรับรู้ความรู้ ทักษะ และเจตคติ ตั้งแต่เกิดจนตาย จากบุคคลหรือสถาบันใด ๆ โดยสามารถ จะเรียนรู้ด้วยวิธีเรียนต่าง ๆ อย่างมีระบบหรือไม่มีระบบ โดยตั้งใจ หรือโดยบังเอิญก็ได้ ทั้งนี้สามารถทำให้บุคคลนั้นเกิดการพัฒนาดตนเอง

การศึกษาในระบบ (Formal Education) : เป็นการศึกษาที่มีรูปแบบและระบบแบบแผนชัดเจน มีการกำหนด วัตถุประสงค์หลักสูตร วิธีการจัดการเรียนการสอน การวัดผล การประเมินผลที่แน่นอน

การศึกษานอกระบบ (Non-formal Education) : เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นและหลากหลายรูปแบบ ไม่มีข้อจำกัดเรื่องอายุและสถานที่ โดยมุ่งหมายให้เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนา คุณภาพมนุษย์ มีการกำหนด จุดมุ่งหมาย หลักสูตร วิธีการเรียนการสอน สื่อ การวัดผลและประเมินผล ที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งอาจแบ่งได้ 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ประเภทความรู้พื้นฐานสายสามัญ ประเภทความรู้และทักษะอาชีพ และประเภทข้อมูลความรู้ทั่วไป

การศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) : เป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นตามวิถีชีวิต เป็นการเรียนรู้จาก ประสบการณ์การทำงาน หรือเรียนรู้จากบุคคล ครอบครัว สภาพแวดล้อม สื่อ ผู้เรียนเรียนรู้ได้ทั้งตั้งใจและไม่ตั้งใจ เป็นการจัดการศึกษาที่ไม่มีหลักสูตรชัดเจน ไม่มีระบบและระบบและรูปแบบของการจัดการศึกษาแน่นอนจนถึงไม่มีเลย หากแต่กิจกรรมดังกล่าวก่อให้เกิดการเรียนรู้ ผู้เรียนมีความรู้ มีทักษะ มีเจตคติ เช่นเดียวกับการศึกษาอื่น ๆ

การศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong Education) : หมายถึง การจัดกระบวนการทางการศึกษา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นการจัดการศึกษาในรูปแบบของการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non-Formal Education) และการศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) โดยมุ่งให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self – directed Learning) มุ่งพัฒนามนุษย์ให้สามารถ พัฒนาดตนเอง และปรับตนเองให้ก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของสังคมการเมืองและเศรษฐกิจของโลก

การศึกษานอกโรงเรียน : เป็นการจัดการศึกษาที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการศึกษาดูตลอดชีวิตให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแต่เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะสนองความต้องการในการเรียนรู้ของประชาชนได้อย่างทั่วถึง จำเป็นต้องมีการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนซึ่งมีลักษณะยืดหยุ่นมากกว่า สามารถสนองตอบความต้องการของประชาชนได้อย่างหลากหลายและทั่วถึง

หลักสูตรวิชาชีพพระยาศน์ : หลักสูตรวิชาชีพพระยาศน์ที่กรมการศึกษานอกโรงเรียนจัดให้บริการแก่ประชาชนเป็นหลักสูตรที่ใช้เวลาเรียนสั้น ๆ ตามลักษณะของเนื้อหาที่สามารถจบ ในตัวเองมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาอาชีพ ประกอบอาชีพอิสระ และพัฒนาทักษะฝีมือแรงงานเพื่อเข้าสู่ตลาดแรงงาน เช่น การเพาะเห็ด คัดผม แปรรูปผลผลิตการเกษตร ช่างไฟฟ้า ช่างเชื่อมโลหะ ช่างซ่อมจักรยาน วิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น

หลักการทำงานแบบมีส่วนร่วม : การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนซึ่งประกอบไปด้วยบุคคล กลุ่ม และองค์กร มีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการ อาทิ การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การแสดงความเห็นและชี้ประเด็น ปัญหา การตัดสินใจ กำหนดนโยบาย การวางแผน การจัดการ การได้รับประโยชน์ การตรวจสอบการใช้ อำนาจรัฐทุกระดับ การติดตามประเมินผล และการแก้ไขปัญหาอุปสรรค การทำงานแบบมีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง

กับบุคคลและองค์กรหลายประเภท ที่สำคัญคือผู้ร่วมงานทุกฝ่ายต้องมีอุดมการณ์ เป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกัน

ระดับของการมีส่วนร่วม : ในทางวิชาการสามารถแบ่งแยกการมีส่วนร่วมได้หลายระดับ ตามความหนักเบาของการเกี่ยวข้อง ได้แก่

1. แบบการจัดการคนให้เข้าร่วม ผู้เข้าร่วมคัดเลือกจากตัวแทนของประชาชน ไม่ได้เลือกตั้งและไม่มีอำนาจอะไร
2. แบบตอบสนองหรือค่อยเป็นค่อยไปผู้เชี่ยวชาญจากส่วนกลางบอกว่าจะต้องทำอะไรไม่มีการสะท้อนความเห็นจากประชาชน
3. แบบขอคำปรึกษาหารือ ปรึกษาหรือตอบคำถามชี้แจงรายละเอียดสิ่งที่จะต้องร่วมองค์กรภายนอกเป็นผู้ระบุปัญหาและกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล และควบคุมการวิเคราะห์ข้อมูลโดยไม่ได้รับฟังความคิดเห็นของประชาชน
4. แบบร่วมตามหน้าที่หรือภารกิจที่กำหนดให้ ใช้วิธีการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของโครงการ ประชาชนอาจมีส่วนร่วมโดยรวมเป็นกลุ่มเพื่อช่วยศึกษาวิเคราะห์ปัญหาตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้แล้ว ประชาชนอาจเข้าร่วมอย่างแข็งขัน ร่วมตัดสินใจ แต่คำตอบหลักสุดท้ายมักกำหนดไว้ล่วงหน้าแล้วโดยหน่วยงานภายนอก
5. แบบแข่งขัน ร่วมในการวิเคราะห์และพัฒนาแผนปฏิบัติการและศักยภาพของกลุ่มองค์กรท้องถิ่น โดยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ใช้วิธีการที่หลากหลายจากหลายสาขา
6. แบบสมัครใจทำเอง ประชาชนเป็นผู้คิดริเริ่มอย่างอิสระ ประชาชนอาจติดต่อประสานหน่วยงานภายนอกมาช่วยแนะนำโดยยังสามารถควบคุมการจัดการและใช้ทรัพยากรได้

(ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์ http://www.thaico.net/b_pnews/tcf_Participation.htm)

การศึกษาทางเลือก : เป็นการจัดการศึกษาเพื่อเป็นทางเลือกให้กับบุคคลสามารถเลือกเรียนได้ตามความต้องการ ความเหมาะสมหรือความพร้อม เช่น Home School เป็นต้น เป็นกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบอย่างหนึ่ง

การเทียบโอนความรู้และประสบการณ์ : เป็นการนำความรู้ และประสบการณ์ที่บุคคลมีอยู่ โดยยอมรับนับให้เป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตร

การประเมินเพื่อเทียบระดับ : เป็นการประเมินความรู้และประสบการณ์ที่บุคคลมีอยู่เพื่อเทียบระดับการศึกษาตามหลักสูตร

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

เพื่อให้เห็นถึงการดำเนินงานกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้อาศัยการศึกษาจากเอกสารและนำวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานมาเสนอเพื่อให้เห็นว่าบางช่วงในอดีต การศึกษานอกโรงเรียนมีบทบาทและกระบวนการทำงานอย่างไร และปัจจุบัน เมื่อสภาพเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนไป การศึกษานอกโรงเรียนได้ปรับตัวและจัดกิจกรรมการเรียนรู้อย่างไรเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีคุณค่าและตอบสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย สอดคล้องกับบทบาทหน้าที่และนโยบายภาครัฐได้อย่างเหมาะสม กิจกรรมในอดีตที่ประสบผลสำเร็จจะเป็นบทเรียนต่อการปรับเปลี่ยนงานเชิงรุกในอนาคตอย่างไรและการนำหลักการทำงานของวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาบูรณาการ และปรับประยุกต์ใช้กับงานการศึกษานอกโรงเรียน มีรูปแบบ ขั้นตอนอย่างไรจึงจะเหมาะสม สอดคล้องและนำไปสู่การพัฒนา งานการศึกษานอกโรงเรียนทั้งระบบอย่างแท้จริง ตั้งแต่ต้นนโยบาย สู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่

โครงการนี้เริ่มดำเนินการในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545 – 2549) แม้ว่าเศรษฐกิจในขณะนั้นจะอยู่ในระดับดี แต่การพัฒนาคณะและสังคมมีปัญหา และการพัฒนาไม่ยั่งยืน แนวคิดในการพัฒนาต่อเนื่องจากแผน 8 จึงได้ปรับเปลี่ยนมายึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา แนวคิดดังกล่าวเป็นการพัฒนาแบบองค์รวม หรือ การบูรณาการ ไม่แยกส่วนอีกต่อไป เป็นการพัฒนาทั้งตัวคนและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวคน ทั้งยังเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการพัฒนาดังแต่ต้นจนจบ คือ การคิดร่วมการวางแผน ร่วมดำเนินการและร่วมติดตามตรวจสอบ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546)

หัวใจของแผนฯ 9

- แผนฯ 9 มีการนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาและการดำรงชีวิตของคนในประเทศ โดยเน้นเรื่องความพอประมาณอย่างมีเหตุผลมีการสร้างภูมิคุ้มกันและพึ่งตนเองได้
- แผนฯ 9 ยึดคนเป็นศูนย์กลางและต้องพัฒนาคนควบคู่ไปกับสิ่งแวดล้อมให้คน คิดเป็น ทำเป็น ส่งเสริมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตเพื่อนำไปสู่การพัฒนาด้านอื่น ๆ ได้อย่างมีคุณภาพและยั่งยืน
- แผนฯ 9 ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทุกด้านที่มุ่งสู่คุณภาพ เพราะการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาได้สะท้อนอย่างชัดเจนแล้วว่าเป็นการพัฒนาที่เน้นปริมาณ แต่ขาดคุณภาพทำให้เกิดผลกระทบตามมามากมายจนนำไปสู่วิกฤติเศรษฐกิจ ในปี 2540

จากแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ดังกล่าวกระทรวงศึกษาธิการเป็นหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบการดำเนินงานในเรื่องการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต คณะรัฐมนตรีได้มีมติเกี่ยวกับ

ยุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษานอกระบบและการศึกษา ตามอัธยาศัยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยมีสาระสำคัญของแผนปฏิบัติการเพื่อรองรับนโยบายรัฐบาลดังนี้ คือ

ยุทธศาสตร์ที่ ๑ : การจำแนกกลุ่มเป้าหมายให้ชัดเจน และการจัดกิจกรรมที่หลากหลายให้เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายโดยมีมาตรการในการดำเนินงานดังนี้

๑.๑ จำแนกกลุ่มเป้าหมายที่จะให้บริการให้ชัดเจน โดยอาจจำแนกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้

๑) กลุ่มวัยเรียนในระบบการศึกษา ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของสถานศึกษาระดับต่าง ๆ โดยเฉพาะในระดับการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งต้องกำหนดยุทธศาสตร์ให้สถานศึกษาดำเนินการจัดการศึกษาให้กับกลุ่มเป้าหมายนี้ ได้รับองค์ความรู้ที่จำเป็นอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อช่วยสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ โดยสถานศึกษาสามารถจัดการศึกษาได้ทั้ง ๓ รูปแบบ คือ การศึกษา ในระบบการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ส่วนกลุ่มเป้าหมายที่อยู่ชายขอบของสังคม เช่น เด็กด้อยโอกาสหรือผู้ที่อยู่ในที่ห่างไกลไม่มีสถานศึกษาในพื้นที่ หรือเขตพื้นที่การศึกษา ไม่สามารถจัดการศึกษาในระบบให้ได้ กระทรวงศึกษาธิการอาจมอบให้หน่วยงานการศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) จัดหรือช่วยจัดการศึกษาให้กลุ่มดังกล่าวตามมาตรา ๓๗ ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้

๒) กลุ่มวัยทำงาน ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น

ก. กลุ่มที่ทำงานในสถานประกอบการ/โรงงาน/หน่วยงาน เช่น บริษัทต่าง ๆ หากเป็นบริษัทขนาดใหญ่ก็จะมีฝ่ายพัฒนาบุคลากรของบริษัทที่รับผิดชอบการฝึกอบรม ซึ่งต้องกำหนดมาตรการให้มีการพัฒนาความรู้และทักษะที่เป็นประโยชน์ให้บุคลากร ตลอดจนเผยแพร่ให้ประชาชนที่สนใจในวงกว้างด้วยสำหรับบริษัทหรือหน่วยงานขนาดเล็ก การสนับสนุนการจัดการศึกษานอกระบบ / การฝึกอบรม และการศึกษาตามอัธยาศัย จะมีความจำเป็นมากสำหรับกลุ่มดังกล่าว นอกจากนี้ควรกำหนดมาตรการที่จะกระตุ้นและส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มจัดตั้งเป็นสมาคมวิชาชีพ วิชาการต่าง ๆ เพื่อช่วยดูแลและพัฒนาตนเองในกลุ่มวิชาชีพนั้น ๆ ด้วย

ข. กลุ่มผู้ประกอบการอิสระและแรงงานทั่วไป เช่น เกษตรกร ชาวประมง พ่อค้ารายย่อย และกลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น กลุ่มนี้เป็นเป้าหมายใหญ่ที่ต้องอำนวยความสะดวกให้เข้าถึงบริการการเรียนรู้ตลอดชีวิต

๓) กลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการศึกษาตามอัธยาศัยและการเรียนรู้ที่จำเป็นในการปรับตัวให้สามารถดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ มีความสุข และเป็นประโยชน์ต่อสังคมตามที่เหมาะสมกับวัย

๑.๒ จัดกิจกรรมการเรียนรู้ และเนื้อหาสาระองค์ความรู้ที่หลากหลายในเหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย โดยพิจารณาในแง่ช่วงวัยและบริบททางสังคม / ชุมชนของกลุ่มเป้าหมายว่าเป็นชุมชนชนบท ชุมชนเมือง หรือชุมชนคนไทยในต่างประเทศ

๑.๓ การจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบและตามอัธยาศัย นอกจากจัดให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ควรจัดในลักษณะที่เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชนร่วมกัน เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพความต้องการวิถีชีวิต และปัญหาของแต่ละชุมชนซึ่งมีความหลากหลาย เช่น วิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่น วิถีชีวิตชุมชนเมือง วิถีชีวิตเชิงนิเวศน์ เช่น วิถีชีวิตลุ่มน้ำ เพื่อให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน

ยุทธศาสตร์ที่ ๒ : การจัดการความรู้และแหล่งเรียนรู้

เพื่อให้ผู้เรียนมีโอกาสและสามารถเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ยังกระจัดกระจายอยู่ในที่ต่าง ๆ และได้รับรู้องค์ความรู้ที่หลากหลายทั้งที่เป็นทุนเดิมทางสังคม เช่น ภูมิปัญญาไทย รวมทั้งวิทยาการสมัยใหม่ และข่าวสารข้อมูลของสังคมยุคปัจจุบันที่มีการปรับเปลี่ยนตลอดเวลา จากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ จึงจำเป็นต้องมีการจัดการที่มีประสิทธิภาพในการเชื่อมโยง องค์ความรู้และแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ที่หลากหลายเพื่อบริการให้ผู้เรียนมีโอกาสเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ได้สะดวกและนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ได้จึงควรมีมาตรการดังนี้

๒.๑ ให้มีการสำรวจ และจัดการระบบข้อมูล (MIS) เพื่อเชื่อมโยงแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ และจัดบริการที่จะให้ผู้เรียนเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ได้สะดวกรวดเร็วและเสียค่าใช้จ่ายน้อยที่สุด

๒.๒ ประสานและส่งเสริมให้แหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ พัฒนาองค์ความรู้ที่จำเป็นและถ่ายทอดเผยแพร่ให้ประชาชนทั่วไปได้รับทราบในวงกว้างและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้องค์ความรู้ที่จำเป็น เช่น

- ทักษะความรู้ที่เป็นพื้นฐานของการรู้จักเรียนรู้ด้วยตนเอง เช่น ทักษะด้านภาษา : การพูด – อ่าน-เขียน การรู้จักตั้งคำถาม-หาคำตอบ การสังเกต – คิดวิเคราะห์ถึงเหตุ – ผล
- ความรู้และทักษะเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ด้านสุขภาพกาย ใจ อารมณ์ และสังคม เช่น ความรู้และทักษะด้านศิลปะ ดนตรี กีฬา อนามัย ครอบครัว ศึกษาการรู้จักใช้เทคโนโลยีที่เป็นประโยชน์ เช่น คอมพิวเตอร์เป็นต้น
- ความรู้และทักษะด้านวิชาชีพต่าง ๆ ความสามารถในการจัดการ และการเป็นผู้ประกอบการ (Entrepreneur / SMEs)
- คุณลักษณะที่พึงประสงค์ เช่น การมีวินัย การรู้จักคิดถึงผู้อื่นและประโยชน์ส่วนรวม การรักการอ่าน – รักการเรียนรู้ เป็นต้น

๒.๓ ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในการเพิ่มประสิทธิภาพ การเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยกำหนดมาตรการ เช่น การลดหย่อนภาษีเพื่อให้สื่อต่าง ๆ ร่วมผนึกพลัง สร้างสรรค์กระบวนการเรียนรู้ให้เกิดองค์ความรู้ที่จำเป็น และมีประโยชน์โดยเชื่อมโยงกับแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ เพื่อให้เกิดโครงข่าย

การบริการการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และส่งเสริมให้ทุกองค์กรหน่วยงาน และชุมชน เผยแพร่ ข่าวสาร ข้อมูล และความรู้ของคนอย่างเป็นระบบ เข้าใจง่ายโดยใช้สื่อและรูปแบบวิธีการที่หลากหลาย สามารถตอบสนองความต้องการการเรียนรู้ของประชาชนและกระตุ้นให้เกิดบรรยากาศที่ทำให้เกิดความกระหายและสนุกที่จะได้เรียนรู้เรื่องต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์

ยุทธศาสตร์ที่ ๓ : การส่งเสริมให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ตลอดชีวิต

เพื่อให้การเรียนรู้ตลอดชีวิตบูรณาการเข้าเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชน ต้องส่งเสริมให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ โดยมีมาตรการดังนี้

๓.๑ กำหนดนโยบายให้ชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษา โดยส่งเสริมให้ทุกชุมชนจัดทำแผนการศึกษาของชุมชน โดยเป็นส่วนขยายจากแผนแม่บทชุมชน เพื่อเป็นแผนที่กำหนดว่าชุมชนต้องการเรียนรู้ในเรื่องใด จะมีกระบวนการเรียนรู้อย่างไร โดยครอบคลุมทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อให้การศึกษาเป็นกลไกผลักดันการพัฒนาของชุมชน ซึ่งจะมีความเฉพาะเจาะจงตามช่วงวัยของกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่ม และเชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ

๓.๒ เร่งรัด ปรับปรุง พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานสำหรับการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชนในทุกชุมชนให้ทั่วถึง โดยเฉพาะแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน ตลอดจนโครงข่ายเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร โดยจัดทำขึ้นใหม่ พัฒนาให้ดีขึ้น ส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการจัดโครงสร้างพื้นฐาน รวมทั้งสื่อการเรียนรู้ต่าง ๆ ให้หลากหลายมากมาย เพียงพอกับความต้องการการเรียนรู้ของประชาชนและเชื่อมโยงประสานเครือข่ายการเรียนรู้ของแต่ละชุมชนเพื่อให้ครอบคลุมพื้นที่อย่างทั่วถึง

ยุทธศาสตร์ที่ ๔ : การจัดสรรงบประมาณที่มุ่งกระจายอำนาจให้ถึงกลุ่มเป้าหมายโดยตรง

โดยควรกำหนดให้มีมาตรการ ดังนี้

๔.๑ จัดให้มีกองทุนสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชน (Learning Fund) ในลักษณะเงินอุดหนุนเพื่อให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และจัดกิจกรรมการรวมกลุ่มของประชาชนในชุมชนเพื่อการเรียนรู้ของกลุ่ม โดยให้มีการระดมทุนจากแหล่งต่าง ๆ เช่น รายได้จากสลากกินแบ่ง และรายได้จากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๔.๒ กำหนดมาตรการให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องจัดสรรงบประมาณ โดยเฉพาะรายได้ของท้องถิ่น เพื่อการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนในชุมชน /ท้องถิ่น พร้อมทั้งให้มีการแก้ไขกฎ ระเบียบที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถเบิกจ่ายให้สอดคล้องกับกิจกรรมและกลุ่มเป้าหมายได้สะดวก

๔.๓ ควรจัดระบบอุปถัมภ์/บัตรเครดิต ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ให้เป็นรายบุคคล โดยเฉพาะกลุ่มผู้ด้อยโอกาส เพื่อส่งเสริมให้กลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่มสามารถเข้าถึงบริการทางการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย การฝึกอบรม และการเรียนรู้ต่าง ๆ อย่างเหมาะสมและทั่วถึง

ยุทธศาสตร์ที่ ๕ : การบริหารจัดการที่มุ่งเน้นการส่งเสริม ประสิทธิภาพ และอำนวยความสะดวก

เพื่อให้การบริหารจัดการมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องมีหน่วยงานกลางที่ทำหน้าที่ดูแลการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยปรับบทบาทของหน่วยงานการศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) ให้ทำหน้าที่เป็น ผู้จัดการ และอำนวยความสะดวก (Manager & Facilitator) โดยมุ่งเน้นการส่งเสริมประสานเชื่อมโยงแหล่งเรียนรู้และกลุ่มเป้าหมาย เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้มีประสิทธิภาพและคุณภาพ โดยควรมีมาตรการ ดังนี้

๕.๑ ปรับบทบาทของ กศน. โดยลดบทบาทด้านการจัดการศึกษาเอง และเพิ่มบทบาทด้านต่อไปนี้

- ๑) ส่งเสริมและประสานงานให้ทุกภาคส่วนในสังคมมีบทบาทในการดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างเข้มแข็ง
- ๒) ส่งเสริมการเชื่อมโยงการศึกษาในระบบการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย พัฒนามาตรฐานการศึกษาและเกณฑ์การเทียบโอนความรู้ ประสบการณ์ และการเทียบระดับการศึกษาในกรณีที่ผู้รับบริการต้องการ โดยเน้นการประเมินที่สามารถสะท้อนความรู้และทักษะของผู้เรียนได้จริง และมีมาตรฐานเท่าเทียมกับการศึกษาในระบบ เพื่อให้ผู้เรียนมีศักดิ์และสิทธิ์เท่าเทียมกันได้
- ๓) พัฒนาระบบการจัดการความรู้และแหล่งเรียนรู้ สร้างและพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชน
- ๔) จัดการระบบข้อมูลแหล่งเรียนรู้ (MIS) สนับสนุนองค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างเป็นระบบ
- ๕) สนับสนุนงบประมาณ และการจัดสรรงบประมาณที่มุ่งกระจายอำนาจให้ถึงกลุ่มเป้าหมายโดยตรงในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของแต่ละชุมชนและกลุ่มเป้าหมาย
- ๖) ให้ข้อเสนอแนะนโยบายที่จะเอื้ออำนวยให้เกิดโอกาสในการเรียนรู้ตลอดชีวิต และปรับแก้กฎหมาย กฎระเบียบที่เป็นอุปสรรค เช่น ระเบียบเกี่ยวกับงบประมาณการเงิน

๕.๒ ปรับโครงสร้างการบริหารของหน่วยงานการศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) ที่มีอยู่ให้สามารถสนับสนุนส่งเสริม และประสานเชื่อมโยงกับชุมชนและแหล่งเรียนรู้ รวมทั้งกระจายการบริการให้ผู้เรียนได้อย่างทั่วถึงและสามารถปฏิบัติการกิจตามบทบาทในข้อ ๕.๑ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๕.๓ รมรณรงค์ให้มีการปรับทัศนคติ และกระบวนทัศน์เกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตของเจ้าหน้าที่และผู้ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งกลุ่มเป้าหมายและผู้เรียน โดยให้ตระหนักถึงจุดมุ่งหมายหรือปรัชญาของการศึกษาที่แท้จริง คือ เพื่อการเรียนรู้ – รู้ และนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและพัฒนาสังคม

เพื่อให้การดำเนินงานการศึกษานอกโรงเรียนสนองตอบนโยบายของรัฐบาลและมีประสิทธิภาพสูงสุดสำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน จึงกำหนดยุทธศาสตร์ในการดำเนินงานเพื่อให้การ

ดำเนินงานเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ดังมีรายละเอียดในเรื่อง **จุดเน้นและกลยุทธ์การดำเนินงาน การศึกษา นอกโรงเรียน ปีงบประมาณ 2550** ดังนี้คือ

วิสัยทัศน์

- กศน. เป็นองค์กรในการส่งเสริมและพัฒนาประชาชนกลุ่มเป้าหมายให้เป็นบุคคลใฝ่รู้ใฝ่เรียนและแสวงหาความรู้ด้วยตนเองตามความต้องการอย่างต่อเนื่องเพื่อนำไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้บนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

พันธกิจ

1. จัดการศึกษาให้กับประชาชนกลุ่มเป้าหมายที่อยู่นอกโรงเรียนตามความต้องการและความจำเป็น
2. พัฒนาการเรียนรู้ให้กับประชาชนกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้มีคุณธรรมความรู้และมีทักษะการดำรงชีวิตบนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
3. ส่งเสริมสนับสนุนให้ทุกภาคส่วนของสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต
4. ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตจากสื่อเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาและแหล่งเรียนรู้ให้ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมาย

เป้าหมาย

1. ประชากรวัยแรงงานอายุ 15 – 59 ปี จำนวน 2.31 ล้านคน ได้รับการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการ
 - 1.1 ประชากรวัยแรงงานอายุ 15 – 59 ปี จำนวน 1.19 ล้านคน ได้รับการศึกษาไม่น้อยกว่าระดับมัธยมศึกษา
 - 1.2 ประชากรวัยแรงงานอายุ 40 – 59 ปี จำนวน 1.12 ล้านคน ได้รับบริการการศึกษาต่อเนื่องและการศึกษาตามอัธยาศัย
2. ประชาชนกลุ่มเป้าหมายจำนวน 100,000 คน จาก 895 อำเภอ/เขต มีความรู้และทักษะการดำรงชีวิตบนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
3. ภาคส่วนของสังคมจำนวน 4,497 ภาควิชา มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต
4. ประชาชนกลุ่มเป้าหมายจำนวน 6,400,000 คน รับบริการการเรียนรู้ตลอดชีวิตจากสื่อเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาและแหล่งเรียนรู้

กลยุทธ์ / แนวทางการดำเนินงาน

● กลยุทธ์ที่ 1 เข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย

ตัวชี้วัด : 1.1) ฐานข้อมูลความต้องการการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายรายบุคคลและรายชุมชน

1.2) แผนการเรียนรู้ตามความต้องการการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายรายบุคคลและรายชุมชน

1.3) ระบบการให้บริการข่าวสารข้อมูลสารสนเทศแก่กลุ่มเป้าหมาย

แนวทางการดำเนินงาน

- 1) จัดกิจกรรมสร้างกระแสให้คนในพื้นที่เห็นความสำคัญของการเรียนรู้ตลอดชีวิต
- 2) คัดเลือกพื้นที่และกลุ่มเป้าหมายเพื่อเจาะลึกจัดกิจกรรมนำร่อง โดยดำเนินการ 1 อำเภอ 2 ตำบล เพื่อแสวงหารูปแบบในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน
- 3) พัฒนาระบบฐานข้อมูลให้เชื่อมโยงกับภาคีเครือข่าย จัดทำข้อมูลรายบุคคลและรายกลุ่ม
- 4) มีฐานข้อมูลที่ระบุความต้องการในการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่
- 5) พัฒนาระบบให้บริการข่าวสารข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมายในทุกสถานศึกษา
- 6) จัดทำแผนการเรียนรู้รายบุคคลรายครอบครัว และรายกลุ่ม ในแต่ละชุมชน
- 7) พัฒนาระบบอุปถัมภ์ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อสร้างแรงจูงใจให้กับผู้เรียนและผู้จัดการเรียนรู้

● กลยุทธ์ที่ 2 ปรับวิธีเรียนเปลี่ยนวิธีสอน

ตัวชี้วัด : 2.1) ทุกสถานศึกษามีคลังหลักสูตรและสื่อที่พร้อมให้บริการแก่กลุ่มเป้าหมายโดยเฉพาะการประชาสัมพันธ์ การให้บริการ

2.2) สถานศึกษามีนวัตกรรมการเรียนการสอนที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพและความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย (1 สถานศึกษา 1 นวัตกรรม)

2.3) มีรายงานการประเมินผลการจัดการศึกษาของสถานศึกษาโดยเฉพาะผลสัมฤทธิ์ของผู้จบการศึกษาแต่ละหลักสูตร

2.4) สถานศึกษามีระบบการประเมินเทียบโอนความรู้และประสบการณ์

2.5) สถานศึกษามีระบบการประกันคุณภาพการศึกษา

แนวทางการดำเนินงาน

2.1 พัฒนาหลักสูตร สื่อและกระบวนการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับสภาพความต้องการของกลุ่มเป้าหมายโดยคำนึงถึงคุณภาพและมาตรฐานคุณค่าของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ความสมานฉันท์สันติวิธีและวิถีชีวิตประชาธิปไตย

2.2 เร่งพัฒนาการศึกษาใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้เพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษา พัฒนาคุณภาพชีวิตเพิ่มโอกาสในการทำงานและเสริมสร้างสมานฉันท์บนพื้นฐานของความหลากหลายทางวัฒนธรรม

2.3 จัดทำคลังหลักสูตร คลังสื่อ คลังเครื่องมือวัดผลประเมินผล คลังเทคนิคกระบวนการ

จัดการเรียนรู้

- 2.4 จัดกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย เช่น การเรียนแบบกลุ่ม แบบชั้นเรียน แบบทางไกล e-Learning การศึกษาคุณาน เวทีประชาคม การเรียนจากแหล่งการเรียนรู้ การเรียนจากการฝึกปฏิบัติจริงโดยการจัดทำ
- 2.5 พัฒนาการจัดกระบวนการเรียนรู้โดยยึดหลักคุณธรรมนำความรู้และให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ด้วยตัวเองตามศักยภาพ
- 2.6 ประเมินผลการเรียนรู้ด้วยวิธีการที่หลากหลาย โดยมุ่งเน้นการประเมินความรู้ ทักษะ เจตคติและคุณธรรมจริยธรรมของผู้เรียน
- 2.7 นำการจัดการความรู้มาใช้เพื่อปรับวิธีการเรียนเปลี่ยนวิธีสอนให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย
- 2.8 จัดบริการแนะแนวการศึกษาให้แก่กลุ่มเป้าหมายอย่างทั่วถึง
- 2.9 ส่งเสริมให้มีการเทียบโอนความรู้และประสบการณ์เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาขั้นพื้นฐาน
- 2.10 ส่งเสริมให้มีการประเมินเทียบระดับการศึกษาแก่ผู้สนใจอย่างกว้างขวาง
- 2.11 วิจัยและพัฒนากระบวนการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
- 2.12 พัฒนาระบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในและการประเมินคุณภาพภายนอก

● กลยุทธ์ที่ 3 การพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ของชุมชน

- ตัวชี้วัด :
- 3.1 ห้องสมุดประชาชนได้รับการพัฒนากิจกรรมให้เป็นห้องสมุดมีชีวิต
 - 3.2 มีการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษาที่หลากหลายซึ่งเพิ่มโอกาสเข้าถึงความรู้ของประชาชน
 - 3.3 มีการส่งเสริมการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น

แนวดำเนินงาน

- 3.1 พัฒนาแหล่งการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างโอกาสการเรียนรู้ของประชาชน
- 3.2 เพิ่มช่องทางการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้วยเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา
 - วิทยุกระจายเสียง
 - วิทยุโทรทัศน์
 - สื่อ Multimedia โดยพัฒนาเข้าสู่ระบบ Interactive
 - e-Learning
 - ให้บริการในรูปแบบ Online
- 3.3 ส่งเสริมและพัฒนากระบวนการคิดเชิงวิทยาศาสตร์ในการดำเนินชีวิตให้กับประชาชนกลุ่มเป้าหมาย
- 3.4 ส่งเสริมและพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ให้มีชีวิต เช่น ห้องสมุดประชาชน ศูนย์เรียนรู้หน่วย

บริการการศึกษานอกโรงเรียนเคลื่อนที่

3.5 ส่งเสริมแหล่งการเรียนรู้ ภูมิปัญญาและสื่อในชุมชนให้สามารถจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อตอบสนองความต้องการการเรียนรู้ของบุคคลและชุมชน เช่น หอกระจายข่าว วิทยุชุมชน เคเบิลทีวี

3.6 ส่งเสริมให้มีการพัฒนาและนำนวัตกรรมมาใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ในแหล่งการเรียนรู้เพื่อสร้างโอกาสให้ประชาชนเข้าถึงการเรียนรู้ตลอดชีวิต

3.7 พัฒนาระบบการบริหารจัดการเพื่อส่งเสริมให้เกิดการเชื่อมโยงและใช้ประโยชน์ร่วมกันระหว่างแหล่งการเรียนรู้ ภูมิปัญญา และองค์ความรู้จากภายนอก

● **กลยุทธ์ที่ 4 ผนึกกำลังภาคีเครือข่าย**

ตัวชี้วัด : 4.1 จำนวนภาคีเครือข่ายในแต่ละพื้นที่ที่ร่วมจัดการศึกษานอกโรงเรียนร่วมกับสถานศึกษาลังกัต กศน.

4.2 จำนวนกิจกรรมของสถานศึกษาที่มีภาคีเครือข่ายร่วมจัด (ทุกกิจกรรมของแต่ละสถานศึกษามีภาคีเครือข่ายร่วมจัด)

4.3 ร้อยละของผู้รับบริการที่ร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ของภาคีเครือข่ายแนวดำเนินงาน 4.1 แสวงหาและจัดทำฐานข้อมูลภาคีเครือข่ายในการจัดการเรียนรู้ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

4.4 สร้างความตระหนักและความเข้าใจกับภาคีเครือข่ายเพื่อร่วมจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตรูปแบบต่าง ๆ

4.5 สร้างแรงจูงใจให้เกิดการร่วมคิดร่วมวางแผน ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหาและร่วมพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชุมชนกับภาคีเครือข่าย

4.6 ส่งเสริมให้มีการระดมการใช้ทรัพยากรร่วมกันกับภาคีเครือข่าย

4.7 จัดและพัฒนากิจกรรมเครือข่ายสัมพันธ์

4.8 ถอดบทเรียนการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย เพื่อการปรับปรุง พัฒนาและขยายผลการทำงาน

4.9 วิจัยและพัฒนาการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในการจัดการศึกษา

แนวทางการดำเนินงาน

1. ขับเคลื่อนเป้าหมายและยุทธศาสตร์ของรพ.ศ.ปี 2550

- การพัฒนาห้องสมุดประชาชนมีชีวิต
- การพัฒนาการเรียนรู้ด้วยตนเองสำหรับผู้ใหญ่
- การเทียบระดับการศึกษา
- ส่งเสริมการเรียนรู้วิทยาศาสตร์สำหรับเยาวชน และประชาชน

- ส่งเสริมให้ภาคีเครือข่ายร่วมจัดการศึกษาให้กับประชากรวัยแรงงาน
 - ETV บ้านหลังใหญ่แห่งการเรียนรู้
 - การพัฒนาการเรียนการสอนแบบทวิภาษา
2. เร่งดำเนินการตาม Roadmap กศน. ในการยกระดับการศึกษาของประชากรวัยแรงงาน (อายุ 15 – 39 ปี)
- ขยายการดำเนินงานเต็มรูปแบบตาม Roadmap กศน. ในทุกอำเภอ ๆ ละ 2 ตำบล
 - เร่งปรับระบบการจัดสรรงบประมาณในรูปอุปถัมภ์ส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต โดยดำเนินการใน 1 ตำบลทุกจังหวัด
 - ขยายจุดบริการการประเมินเทียบระดับการศึกษาในทุกจังหวัด
 - ส่งเสริมให้ภาคีเครือข่ายจัดและส่งเสริมสนับสนุนการจัดการศึกษานอกโรงเรียน 80% และ กศน.ดำเนินการ 20%

อย่างไรก็ตามในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาการจัดการศึกษานอกโรงเรียนยึดหลักการศึกษานอกโรงเรียนเป็นแนวทางในการทำงานโดยมีรายละเอียดดังนี้ คือ

การศึกษานอกระบบ

การจัดกระบวนการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนตามหลักสูตรการศึกษาพื้นฐานพุทธศักราช 2544 นี้ จัดโดยยึดหลักการแนวคิดที่สำคัญ คือ การจัดกระบวนการเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แนวคิดความเชื่อพื้นฐานและหลักการของการศึกษานอกโรงเรียน การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญและนโยบายกรมการศึกษานอกโรงเรียนในการจัดกระบวนการเรียนรู้ สาระสำคัญของเรื่องดังกล่าวมีดังนี้

1. การจัดกระบวนการเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 20 สิงหาคม 2542 เป็นต้นมา มีผลสืบเนื่องไปในแนวทางการจัดการศึกษาทุกระดับ สาระสำคัญในหมวด 4 แนวทางการจัดการศึกษาในส่วนที่เป็นเรื่องการจัดกระบวนการเรียนรู้ มีดังนี้

มาตรการ 22 การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ

มาตรการ 23 การจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้

- (1) ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมไทยและระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
- (2) ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน
- (3) ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา
- (4) ความรู้และทักษะด้านคณิตศาสตร์ และด้านภาษานำการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง
- (5) ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

มาตรการ 24 การจัดกระบวนการเรียนรู้ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการดังต่อไปนี้

- (1) จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล
- (2) ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา
- (3) จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง
- (4) จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา
- (5) ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ผู้สอนและผู้เรียนไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ
- (6) จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดา มารดา ผู้ปกครองและบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

มาตรการ 26 กรประเมินผล สถานศึกษาจัดการประเมินผู้เรียน โดยพิจารณาจากพัฒนาการของผู้เรียน ความประพฤติ การสังเกตพฤติกรรมการเรียน การร่วมกิจกรรมและการทดสอบควบคู่ไปในกระบวนการเรียนการสอน ตามความเหมาะสมของแต่ละระดับและรูปแบบการศึกษา

2. แนวคิด ความเชื่อพื้นฐานและหลักการของการศึกษานอกโรงเรียน

กลุ่มเป้าหมายการศึกษานอกโรงเรียนส่วนมากเป็นเยาวชนและผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นผู้มีวุฒิภาวะ มี

ประสบการณ์ มีความรับผิดชอบในการประกอบอาชีพ ดูแลครอบครัว และมีข้อจำกัดมากมายในการเรียนรู้ ซึ่งลักษณะดังกล่าวทำให้การจัดกระบวนการเรียนรู้ไม่เหมือนกับเด็ก เพราะมีอะไรที่แตกต่างกันหลายอย่าง เช่น ความคิดอ่าน ประสบการณ์ ความพร้อม การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนจึงจำเป็นต้องให้สอดคล้องกับความต้องการและธรรมชาติของผู้เรียน ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม นำความรู้และประสบการณ์ที่มีอยู่มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน และส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง

ปรัชญา คิดเป็น

“คิดเป็น” ได้มาจากหลักปรัชญาทางพุทธศาสนาที่ว่า ชีวิตเป็นทุกข์ ความทุกข์สามารถดับได้หรือทำให้หายไปได้ การจะดับทุกข์ได้จะต้องรู้สาเหตุของความทุกข์นั้น ๆ ในที่สุดคนก็จะสามารถหาวิธีแก้ได้ หรือทำให้ความทุกข์ลดน้อยลงไปได้ หลักวิธีที่จะดับทุกข์หรือแก้ปัญหาก็จะต้องมีองค์ประกอบของการคิด เพื่อวิเคราะห์ปัญหาหรือค้นหาคำตอบ อันจะนำไปสู่การแก้ปัญหาได้สำเร็จ องค์ประกอบที่สำคัญนั้นมีอยู่ 3 ประการคือ ความรู้ที่เป็นความรู้ด้านวิชาการ ความรู้ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมและความรู้เกี่ยวกับตนเอง

หลักการศึกษาออกโรงเรียน

การศึกษานอกโรงเรียนเป็นกระบวนการของการศึกษาตลอดชีวิต มีภารกิจสำคัญที่มุ่งต้องให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะการศึกษาพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตตามมาตรฐานของสังคมซึ่งเป็นสิทธิที่คนทุกคนพึงได้รับ นอกจากนั้นยังจะต้องได้รับการศึกษาที่ต่อเนื่องจากการศึกษาพื้นฐานเพื่อนำความรู้ไปพัฒนาอาชีพ พัฒนาคุณภาพชีวิตและพัฒนาชุมชนและสังคมในที่สุด

การจัดกระบวนการเรียนรู้ การศึกษานอกโรงเรียนจึงยึดหลักการสำคัญ 5 ประการ คือ หลักความเสมอภาคทางการศึกษา หลักการพัฒนาตนเองและการพึ่งพาตนเอง หลักการบูรณาการเรียนรู้อะไรก็ได้วิถีชีวิต หลักความสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน และหลักการเรียนรู้ร่วมกันและการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนี้

2.2.1 หลักความเสมอภาคทางการศึกษา กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกโรงเรียน

ส่วนมากเป็นผู้พลัดโอกาส และผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ซึ่งอาจมีความแตกต่างทางด้านสถานภาพในสังคม อาชีพเศรษฐกิจ และข้อจำกัดต่าง ๆ ในการจัดการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนต้องไม่มีการเลือกปฏิบัติ หากแต่สร้างความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษาและการเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกัน

2.2.2 หลักการพัฒนาตนเองและการพึ่งพาตนเอง

การจัดการศึกษานอกโรงเรียนจะต้องจัดการเรียนการสอน และกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาศักยภาพของตนเองสามารถเรียนรู้ เกิดความสำนึกที่จะพัฒนาตนเองได้ เป็นคนคิดเป็น ปรับตัวเพื่อให้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา เรียนด้วยตนเอง พึ่งพาตนเองเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอย่างเป็นปกติสุขท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคม

2.2.3 หลักการบูรณาการเรียนรู้อะไรก็ได้วิถีชีวิต

หลักการนี้อยู่บนพื้นฐานของการจัดการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับสภาพปัญหา วิถีชีวิต สภาพแวดล้อมและชุมชนท้องถิ่นของผู้เรียน ซึ่งเป็นหลักการที่สำคัญในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ดังกล่าวส่งผลโดยตรงต่อการจัด

กระบวนการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้เป็นลักษณะของการบูรณาการ จึงมีความเหมาะสม โดยบูรณาการสาระต่าง ๆ เพื่อการเรียนรู้และบูรณาการวิธีการจัดการเรียนการสอนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เรียนอย่างเป็นองค์รวม

2.2.4 หลักความสอดคล้องกับปัญหาความต้องการและความถนัดของผู้เรียน หลักการนี้เป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักความต้องการของตนเอง สามารถจัดการศึกษาให้กับตนเองได้อย่างเหมาะสม ครูการศึกษานอกโรงเรียนมีบทบาทในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เรียน โดยให้ผู้เรียนร่วมกำหนดวัตถุประสงค์ สาระการเรียนรู้ วิธีการเรียน และการประเมินผลการเรียนรู้ของตนเอง ซึ่งเป็นกระบวนการการศึกษานอกโรงเรียนที่ผู้เรียนเป็นสำคัญ

2.2.5 หลักการเรียนรู้ร่วมกันและการมีส่วนร่วมของชุมชน การเรียนรู้ร่วมกันในกลุ่มผู้เรียนนับว่าสำคัญ เป็นการส่งเสริมและสร้างกัลยาณมิตร ในกลุ่มผู้เรียน ก่อให้เกิดความร่วมมือ ความผูกพัน เอื้ออาทร การช่วยกันและกัน ปฏิบัติวินัยในตนเอง ฝึกความรับผิดชอบ ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรเกิดขึ้นสำหรับผู้เรียนที่มีวุฒิภาวะ สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชน ก็นับว่าเป็นหลักการสำคัญในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา การจัดสรรทรัพยากรเป็นแหล่งเรียนรู้ และสนับสนุนในเรื่องอื่น ๆ เพื่อผลิตผู้เรียนที่เป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนต่อไป

3. การจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

การจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สามารถดำเนินการดังนี้

- จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยผู้เรียนริเริ่มการเรียนรู้ ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เขาสนใจและถนัด
- จัดสภาพแวดล้อม จัดสถานการณ์การเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้
- จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่าน และรู้จักวิเคราะห์ และเกิดการใฝ่รู้ และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง
- จัดกระบวนการเรียนรู้แบบผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างสมดุลและสอดคล้องกับสภาพของชุมชน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์
- สร้างบรรยากาศการเรียนรู้ร่วมกัน รวมทั้งจัดหาสื่อการเรียนรู้ และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถค้นคว้า วิจัย ให้เกิดการเรียนรู้
- สนับสนุนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับเครือข่ายทุกฝ่าย เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตามศักยภาพ
- ผู้เรียนและครูร่วมกันประเมินการเรียนรู้ และนำผลพัฒนาร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

3.1 ลักษณะของการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มีดังนี้

- 3.1.1 ผู้เรียนวางแผนการเรียนรู้ของตนเอง
- 3.1.2 ผู้เรียนได้เรียนรู้ตรงกับความต้องการ ความสนใจและความถนัดของตนเอง
- 3.1.3 ผู้เรียนสามารถคิดวิเคราะห์อย่างสร้างสรรค์
- 3.1.4 ผู้เรียนสามารถแสดงออกอย่างอิสระ
- 3.1.5 ผู้เรียนได้เป็นผู้ปฏิบัติด้วยตนเอง
- 3.1.6 ผู้เรียนได้เรียนรู้จากสภาพจริงและได้รับประสบการณ์ตรง
- 3.1.7 ผู้เรียนได้ใช้สื่อต่าง ๆ เพื่อการเรียนรู้
- 3.1.8 ผู้เรียนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น
- 3.1.9 ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างมีความสุข
- 3.1.10 ผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปใช้ในการดำรงชีวิตและพัฒนาความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน

3.2 บทบาทครูการศึกษาออกโรงเรียน

บทบาทครูในการจัดกระบวนการเรียนรู้ ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ครูต้องพัฒนาตนเอง ใฝ่รู้ใฝ่เรียน แสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา และพัฒนาร่วมกันเป็นทีม มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างครูกลุ่มเดียวกัน และครูต่างกลุ่ม

- 3.2.1 การเตรียมการจัดกระบวนการเรียนรู้
 - (1) ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของผู้เรียนในด้านต่าง ๆ เช่น ความต้องการความสนใจลักษณะการเรียนรู้ จุดเด่น ข้อจำกัดของผู้เรียน และศึกษาบริบทชุมชน
 - (2) ศึกษาและวิเคราะห์หลักสูตร เนื้อหาสาระและสื่อ
 - (3) ศึกษาและประสานแหล่งความรู้หลากหลาย จัดทำทะเบียนไว้เป็นข้อมูล อำนวยความสะดวกกับผู้เรียน
 - (4) วางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยวางแผนการเรียนรู้ตลอดภาคเรียน ทั้งแผนการพบกลุ่ม แผนการสอนของครู แผนการสอนเสริมของวิทยากร แผนการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เรียน และการวัดและประเมินผล
 - (5) จัดเตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ได้แก่ สื่อ วัสดุในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เพียงพอ และเอื้อต่อผู้เรียน เอกสาร หนังสือ หรือข้อมูลต่าง ๆ ที่จำเป็น (ประสานงานกับห้องสมุด) ติดต่อแหล่งความรู้ ซึ่งอาจจะเป็นบุคคลหรือสถานที่ และศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม เครื่องมือประเมินผลการเรียนรู้ สถานที่เพื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้
- 3.2.2 การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ มีกระบวนการสำคัญ คือ
 - (1) สร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่ดี
 - (2) สนับสนุนให้ผู้เรียนทำกิจกรรมตามแผนการเรียนรู้ที่แต่ละคนกำหนดไว้

- (3) จัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแผนที่ได้เตรียมไว้
- (4) ดูแลให้ผู้เรียนดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ แก้ปัญหาที่อาจเกิดขึ้น
- (5) อำนวยความสะดวกแก่ผู้เรียนในการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

3.2.3 สังเกตให้ให้คำแนะนำ ดูแล เสริมแรง ให้กำลังใจ และจดบันทึกพฤติกรรมและกระบวนการเรียนรู้ รวมทั้งเหตุการณ์ที่จะส่งผลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนที่เกิดขึ้นขณะทำกิจกรรมทุกครั้งที่มีการพบกลุ่ม

- (1) ให้ผู้เรียนแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน
- (2) ให้คำแนะนำให้ข้อมูลต่าง ๆ แก่ผู้เรียน
- (3) บันทึกปัญหาและข้อขัดข้องต่าง ๆ ในการดำเนินกิจกรรมเพื่อปรับปรุงให้ดีขึ้นในครั้งต่อไป
- (4) เสริมแรงผู้เรียนตามความเหมาะสม
- (5) ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับผลงานของผู้เรียน และให้ความรู้เพิ่มเติมตามความเหมาะสม
- (6) ให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

3.2.4 การประเมินผล

- (1) ส่งเสริมให้ผู้เรียนเป็นผู้ประเมินตนเอง และผู้เรียนกับผู้เรียนประเมินผลร่วมกัน ครูประเมินผู้เรียน และผู้เกี่ยวข้องเป็นผู้ประเมิน
- (2) ประเมินผลการเรียนรู้ตามกระบวนการเรียนรู้/ประเมินคุณลักษณะที่พึงประสงค์ และประเมินทักษะที่เกี่ยวข้อง
- (3) มีการประเมินอย่างต่อเนื่อง ตลอดเวลา เพื่อพัฒนาปรับปรุงให้ดีขึ้น โดยถือว่าการประเมินเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้

3.3 บทบาทของผู้เรียน

- 3.3.1 คิด วิเคราะห์ ริเริ่ม แสวงหาข้อมูลความรู้ ข้อเท็จจริง ความคิดเห็นหรือประสบการณ์ต่าง ๆ จากแหล่งความรู้ที่หลากหลาย เพื่อนำมาใช้ในการเรียนรู้
- 3.3.2 คิด ทำ จำ แก้ปัญหา พัฒนา ลงมือปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อทำความเข้าใจใช้ความคิดในการกลั่นกรอง แยกแยะ วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล ข้อเท็จจริง ความคิดเห็นความรู้สึก หรือประสบการณ์ต่าง ๆ ที่หามาได้ และสร้างความหมายให้แก่ตนเอง
- 3.3.3 จัดระบบระเบียบความรู้ที่ได้ เพื่อช่วยให้การเรียนรู้เกิดความคงทน และสามารถนำความรู้ไปใช้ได้สะดวกขึ้น

การดำเนินการตามบทบาทข้างต้น ผู้เรียนจำเป็นต้องปฏิบัติดังนี้

- (1) เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ อย่างกระตือรือร้น

- (2) ให้ความร่วมมือ และรับผิดชอบในการดำเนินงาน / กิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับกลุ่ม เช่น แสวงหาข้อมูล การศึกษาข้อมูล และการสรุป เป็นต้น
- (3) รับฟัง พิจารณาและยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น
- (4) ใช้ความคิดอย่างเต็มที่ มีปฏิสัมพันธ์โต้ตอบ คัดค้าน สนับสนุน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ กับครูและผู้เรียนอื่น
- (5) ตัดสินใจและแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

4. นโยบายกรรมการศึกษานอกโรงเรียนในการจัดกระบวนการเรียนรู้

ปีงบประมาณ 2546 กรมการศึกษานอกโรงเรียนได้กำหนดทิศทางการจัดการศึกษาให้กับประชาชน นอกระบบโรงเรียนให้ได้รับการศึกษาต่อเนื่องและได้รับการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณค่า ดังนี้

การศึกษาพื้นฐาน

จัดการศึกษาเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายนอกระบบโรงเรียนได้รับโอกาสในการศึกษาพื้นฐานตามความต้องการ ความสนใจอย่างมีคุณภาพและทั่วถึงด้วยรูปแบบวิธีการที่เหมาะสม เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายมีความรู้ และทักษะพื้นฐานในการดำเนินชีวิตที่มั่นคง และสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข วิธีการเรียนรู้ จัดให้มีการเรียนรู้แบบบูรณาการเนื้อหาเข้ากับวิถีชีวิต เน้นการคิด ทำ จำ แก้ปัญหา และพัฒนา

การศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ

เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถและทักษะในการประกอบอาชีพของบุคคลและกลุ่มบุคคล เพื่อแก้ปัญหาการว่างงานและส่งเสริมความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจชุมชน มีการจัด 4 แนวทาง คือ

การฝึกทักษะอาชีพเป็นการให้การศึกษาหลักสูตรระยะสั้นสายอาชีพ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียน ให้มีความรู้และทักษะพื้นฐานในอาชีพ

การเข้าสู่อาชีพ เป็นการพัฒนากลุ่มเป้าหมายให้สามารถ คิด วิเคราะห์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้และพัฒนาตนเองเพื่อเข้าสู่อาชีพ

กลุ่มพัฒนาอาชีพ เป็นการส่งเสริมความรู้และประสบการณ์แก่กลุ่มผู้ที่มีอาชีพประเภทเดียวกัน ให้สามารถพัฒนาปริมาณและคุณภาพผลผลิตเข้าสู่การจำหน่ายมีรายได้ยิ่งขึ้น เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยกระบวนการกลุ่ม พัฒนาสังคมและชุมชน พัฒนาอาชีพ พัฒนาทักษะชีวิต การศึกษาพื้นฐาน

การพัฒนาด้วยเทคโนโลยีเป็นการให้ความรู้แก่กลุ่มเป้าหมายเฉพาะที่ ต้องการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการพัฒนาอาชีพและศักยภาพแก่ตนเองและกลุ่ม

แนวทางการจัดการศึกษาอาชีพทั้ง 4 แนวทาง เป็นกิจกรรมที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องทั้งการเรียนรู้ และการประกอบอาชีพมิได้แยกจากกันโดยเด็ดขาด เช่น เมื่อเรียนพัฒนาอาชีพ อาจต้องการความรู้ทักษะอาชีพบางอย่างที่จะมาเสริมให้อาชีพที่ดำเนินการอย่างมีคุณค่ามากขึ้น ก็สามารถกระทำได้ ปัจจัยชี้วัดความสำเร็จของการศึกษาสายอาชีพ คือ ผู้เรียนมีรายได้ มีเงินออมเป็นผลให้ครอบครัวมั่นคง ชุมชนเข้มแข็ง

การศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต

เป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะพื้นฐานของบุคคลเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยเน้นพัฒนาทักษะชีวิตพื้นฐานที่จำเป็น 4 ด้าน คือ ด้านสุขภาพอนามัย ด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านคุณธรรมจริยธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในการจัดกิจกรรมทักษะชีวิตควรใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมให้กลุ่มเป้าหมายได้ฝึกคิดวิเคราะห์ ฝึกปฏิบัติคือลงมือทำ เพื่อนำไปสู่การจำและฝึกกระบวนการแก้ปัญหาเพื่อให้สามารถพัฒนาทักษะชีวิตของตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคมได้ต่อไป

สถานศึกษามีหลักในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต ดังนี้

- 4.3.1 ยึดกลุ่มเป้าหมายเป็นหลัก
- 4.3.2 ยึดทักษะชีวิตพื้นฐานที่จำเป็น 4 ด้าน เป็นหลัก
- 4.3.3 ยึดประเด็นปัญหาในชุมชนท้องถิ่นเป็นหลัก
- 4.3.4 ยึดนโยบายรัฐ หรือเอกลักษณ์ของชาติเป็นหลัก โดยรูปแบบการจัดกิจกรรมทักษะชีวิต สามารถจัดได้ในรูปแบบกลุ่มสนใจ เข้าค่าย การอบรมประชาชน และการจัดกิจกรรมชุมชนการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน

การศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน

เป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะความสามารถและศักยภาพของคนในชุมชนรวมทั้งกลไกทุกภาคส่วนในชุมชนให้ร่วมกันรับผิดชอบและเห็นถึงความสำคัญในการฟื้นฟูพัฒนาสังคมและชุมชนของตนเอง โดยหน่วยงานสถานศึกษาการศึกษานอกโรงเรียน ต้องให้ความสำคัญต่อการใช้กระบวนการทางการศึกษาส่งเสริมให้ประชาชน ชุมชน เกิดการเรียนรู้และบูรณาการความรู้ ประสบการณ์และทักษะอาชีพเข้ามาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมและชุมชนโดยรวม และเพื่อให้การดำเนินงานบรรลุผลสำเร็จตามนโยบายดังกล่าว จึงได้กำหนดแนวทางการดำเนินงานในการส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมพัฒนาสังคมและชุมชนใน 5 ด้าน ซึ่งมีจุดเน้นของแต่ละด้าน ดังนี้

- ด้านเศรษฐกิจ – กิจกรรมเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง
- ด้านการเมือง – กิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยในชีวิต
- ด้านสังคม – กิจกรรมชุมชนแห่งการเรียนรู้
- ด้านสิ่งแวดล้อม – กิจกรรมรักษารักษาพลังงานและสิ่งแวดล้อม
- ด้านศิลปวัฒนธรรม – กิจกรรมเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน

ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้พยายามเชื่อมโยงหรือบูรณาการทั้ง 4 กิจกรรมด้วย โดยสอดคล้องกับสภาพเป็นจริงในชีวิตและสังคมของผู้เรียน

“คิดเป็น” (KIDPEN) ปรัชญาพื้นฐานของ กศน.

ดร.โกวิท วรพิพัฒน์ เป็นผู้นำความคิดนี้มาเผยแพร่จนได้รับการยอมรับทั้งในประเทศและต่างประเทศ คิดเป็น มีความเชื่อว่า มนุษย์ทุกคนต้องการความสุข แต่ความสุขของแต่ละคนแตกต่างกัน เนื่องจากมนุษย์มีความแตกต่างกันในด้านต่าง ๆ เช่น เพศ วัย สภาพสังคมสิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต ซึ่งทำให้ความต้องการและความสุขของแต่ละคนไม่เหมือนกัน

หลักการของการคิดเป็น

1. คิดเป็น เชื่อว่า สังคมเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ก่อให้เกิดปัญหา ซึ่งปัญหานั้นสามารถแก้ไขได้
2. คนเราจะแก้ไขปัญหาดัง ๆ ได้อย่างเหมาะสมที่สุด โดยใช้ข้อมูลมาประกอบการตัดสินใจอย่างน้อย 3 ประการ คือ ข้อมูลเกี่ยวกับตนเอง ข้อมูลทางสังคม และข้อมูลทางวิชาการ
3. เมื่อได้ตัดสินใจแก้ไขปัญหาคด้วยการไตร่ตรองรอบคอบทั้ง 3 ด้านแล้ว ย่อมก่อให้เกิดความพอใจในการตัดสินใจนั้นและความรับผิดชอบต่อการตัดสินใจนั้น
4. แต่สังคมเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การคิดตัดสินใจอาจจะต้องเปลี่ยนแปลงปรับปรุงใหม่ให้เหมาะสมกับสภาพและสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป

ลักษณะของคนคิดเป็น มี 8 ประการ

1. มีความเชื่อว่าปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นสังขธรรม สามารถแก้ไขได้
2. การคิดที่ดีต้องให้ข้อมูลหลาย ๆ ด้าน (ตนเอง สังคม วิชาการ)
3. รู้ว่าข้อมูลเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ
4. สนใจที่จะวิเคราะห์ข้อมูลอยู่เสมอ
5. รู้ว่าการกระทำของตนมีผลต่อสังคม
6. ทำแล้ว ตัดสินใจแล้ว สบายใจ และเต็มใจรับผิดชอบ
7. แก้ปัญหาชีวิตประจำวันอย่างมีระบบ
8. รู้จักชั่งน้ำหนักคุณค่า

สมรรถภาพของคนคิดเป็น

1. เผชิญปัญหาในชีวิตประจำวันอย่างมีระบบ
2. สามารถที่จะแสวงหาและใช้ข้อมูลหลาย ๆ ด้าน ในการคิดแก้ไขปัญหา
3. รู้จักชั่งน้ำหนัก คุณค่า และตัดสินใจหาทางเลือกให้สอดคล้องกับค่านิยม ความสามารถและสถานการณ์หรือเงื่อนไขส่วนตัวและระดับความเป็นไปได้ของทางเลือกต่าง ๆ

กระบวนการไปสู่ความคิดเป็น มีดังนี้

- (1) ขั้นสำรวจปัญหา เมื่อเกิดปัญหา ย่อมต้องเกิดกระบวนการคิดแก้ปัญหา
- (2) ขั้นหาสาเหตุของปัญหา เป็นการหาข้อมูลมาวิเคราะห์ว่าปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น เกิดขึ้นได้อย่างไร มีอะไรเป็นองค์ประกอบของปัญหบ้าง
 - สาเหตุจากตนเอง พื้นฐานของชีวิต ครอบครัว อาชีพ การปฏิบัติตน คุณธรรม ฯลฯ
 - สาเหตุจากสังคม บุคคลที่อยู่แวดล้อม ตลอดจนความเชื่อ ประเพณี ฯลฯ
 - สาเหตุจากขาดวิชาการความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหา
- (3) ขั้นวิเคราะห์ หาทางแก้ปัญหา เป็นการวิเคราะห์ทางเลือกในการแก้ปัญหา โดยใช้ข้อมูลด้านตนเอง สังคม วิชาการ มาประกอบในการวิเคราะห์
- (4) ขั้นตัดสินใจ เมื่อได้ทางเลือกแล้วจึงตัดสินใจเลือกแก้ปัญหาในทางที่มีข้อมูลต่าง ๆ พร้อมสมบูรณ์ที่สุด
- (5) ขั้นตัดสินใจไปสู่การปฏิบัติ เมื่อตัดสินใจเลือกทางใดแล้ว ต้องยอมรับว่าเป็นทางเลือกที่ดีที่สุด ในข้อมูลเท่าที่มีขณะนั้น ในกาละนั้นและในเทศะนั้น
- (6) ขั้นปฏิบัติในการแก้ปัญหา ในขั้นนี้เป็นการประเมินผลพร้อมกันไปด้วย ถ้าผลเป็นที่
 - พอใจ ก็จะถือว่าพบความสุข เรียกว่า คิดเป็น
 - ไม่พอใจ หรือผลออกมาไม่ได้เป็นไปตามที่คิดไว้ หรือข้อมูลเปลี่ยน ต้องเริ่มต้นกระบวนการคิดแก้ปัญหาใหม่

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community – Based Research)

งานวิจัยท้องถิ่นเป็นงานวิจัยที่ไม่มีทฤษฎีหรือแนวทางในการดำเนินงานมาก่อน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทำความเข้าใจกับแนวคิด และปรับแนวคิดเป็นรูปธรรมในการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการทำวิจัยเพื่อตอบคำถามของชุมชนท้องถิ่นหรือปัญหาของชาวบ้านได้ โดยให้ความสำคัญกับการจัดองค์กรแบบใหม่ที่เน้นการเรียนรู้ (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค, 2543)

กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น หมายถึง การทำงานอย่างเป็นระบบเป็นขั้นตอนเพื่อตอบคำถามหรือความสงสัยบางอย่างโดยมีการแยกแยะประเด็นว่าข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการค้นหาข้อมูลก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการวางแผนการทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่และในระหว่างลงมือทำ ก็จะมีการทบทวนความก้าวหน้า วิเคราะห์ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ ในที่สุดก็จะสามารถสรุปบทเรียนเพื่อตอบคำถามที่ตั้งไว้แล้วอาจทำใหม่ให้ดีขึ้น โดยทั้งหมด ดำเนินการโดยชุมชนท้องถิ่น (ศ.ดร. ปิยะวัติ บุญหลง. 2543)

สกว.สำนักงานภาค กล่าวว่างานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นงานที่มุ่งเน้นให้ “คน” ในชุมชนเข้ามารวมกระบวนการคิด ตั้งคำถาม วางแผน และทำวิจัยเพื่อหาคำตอบอย่างเป็นระบบและเรียนรู้จากการทำงานวิจัย ที่เป็นเชิงปฏิบัติการจริง (Action Research) เพื่อแก้ปัญหาของตนเอง โดยมีกระบวนการทำงานอย่างเป็นเหตุ

เป็นผล งานวิจัยแบบนี้ไม่ได้เน้นที่ “ผลงานวิจัย” หรือการค้นพบองค์ความรู้ใหม่หากแต่มอง “กระบวนการวิจัย” เป็น “เครื่องมือ” ในการเพิ่มพลัง (Empowerment) ชุมชน โดยมีความเชื่อว่า ชุมชนท้องถิ่นจะได้ประโยชน์จากงานวิจัยอย่างแท้จริงก็ต่อเมื่อ **ประการแรก** เรื่องที่ทำวิจัยเป็นเรื่องที่ชุมชน หรือคนท้องถิ่นต้องการ **ประการที่สอง** คนในชุมชน คนในท้องถิ่นได้ร่วมทำวิจัยอย่างเข้มข้น และ **ประการที่สาม** งานวิจัยนี้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้เป็นรูปธรรมกับชุมชนท้องถิ่น ด้วยเงื่อนไขสามประการดังกล่าวการทำงานจำเป็นต้องให้มีกระบวนการ “คิดร่วมกัน ทำร่วมกัน” ระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งชาวบ้าน ผู้นำชุมชน นักพัฒนานักวิจัย และภาคีอื่น โดยใช้ “เวทีเรียนรู้” เป็นเครื่องมือสำคัญในทุกขั้นตอน และผลกระทบสำคัญของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น คือ การสร้างให้เกิดกระบวนการเสริมพลังให้ชุมชนใน 3 ลักษณะ คือ

1. เกิดความรู้ในท้องถิ่น และเป็นประโยชน์กับท้องถิ่นโดยตรง ไม่เพียงเท่านั้น กระบวนการวิจัยได้ก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนระหว่างคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่และเข้าใจความเชื่อมโยงของพิธีกรรม ประเพณี และภูมิปัญญา ว่าเกี่ยวข้องกับเชื่อมโยงกับอาชีพ การปกครอง การอนุรักษ์ ปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและอื่น ๆ อย่างไร
2. เกิดกระบวนการเรียนรู้โดยคนท้องถิ่น ทำให้คนท้องถิ่นเก่งขึ้นและทำงานต่อไปได้ดีขึ้น ข้อมูลจากงานวิจัยทำให้ชุมชนรู้สถานการณ์ค้นพบสาเหตุและมีวิธีการคิด หาวิธีแก้ไขและการพัฒนาร่วมกัน
3. เกิดกลไกหรือองค์กรในชุมชนที่จะจัดการพัฒนาต่อยอด เป็นการหนุนเสริมให้องค์กรที่มีอยู่ทำงานได้ดีขึ้นโดยที่ หลักการศึกษานอกโรงเรียนมีหลักในการทำงาน

บทที่ 3

สรุปผลการดำเนินงาน

การศึกษาแนวทางการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือขับเคลื่อนงานการศึกษานอกโรงเรียน และแนวทางการพัฒนางานการศึกษานอกโรงเรียนร่วมกับเครือข่ายเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีกระบวนการทำงานดังนี้คือ

ศึกษาแนวทางการทำงาน

ศึกษาวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานการศึกษานอกโรงเรียน หลักการทำงานและแนวคิดของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งเป็นเครือข่ายหลักในการดำเนินงาน เพื่อการสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องที่สามารถนำไปสู่แนวทางการพัฒนางานการศึกษานอกโรงเรียน สรุปสาระสำคัญและเปรียบเทียบ ประเด็นที่คล้ายคลึงและแตกต่างวิเคราะห์ปัญหา-อุปสรรคในการดำเนินงาน และนำผลมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนสู่การพัฒนางานการศึกษานอกโรงเรียน

เตรียมความพร้อม

ประสานงานหารือ และแลกเปลี่ยนหลักการแนวคิด และวิธีการทำงานระหว่างทีมงานของทั้งสองหน่วยงานเพื่อสร้างความเข้าใจแก่ผู้ปฏิบัติงานทุกระดับตามโอกาสและวาระที่ต่างกัน ตลอดจนผู้บริหารระดับสูงได้แก่ ผู้อำนวยการสำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน (ดร.สมบัติ สุวรรณพิทักษ์) ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(ศ.ดร.ปิยะวัติ บุญหลง) ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือ(ผอ.อุดม พรหมแก้วงาม) ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยสำนักงานภาค (ดร.สินธุ์ สโรบล) รวมทั้งทีมงานวิจัยของทั้งสองหน่วยงานรายละเอียดดังแนบ

การประชุมเพื่อสร้างความเข้าใจ

เนื่องจากภารกิจของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือคือหน่วยงานทางวิชาการที่ต้องสนับสนุน ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด / อำเภอในพื้นที่ 17 จังหวัดภาคเหนือทั้งการดำเนินงาน การสนับสนุนเชิงวิชาการ การดำเนินงานวิจัยท้องถิ่นมาปรับประยุกต์ใช้จึงเป็นไปในลักษณะการทดลองนำร่องเพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนางานร่วมกับเครือข่าย

การเลือกพื้นที่จึงต้องพิจารณาเฉพาะพื้นที่โดยสรุปดังนี้คือ

1. เป็นพื้นที่ที่ทำด้วยความสมัครใจ
2. ผู้บริหารมีความพร้อม สามารถสนับสนุนและให้ความใส่ใจ ดูแล และช่วยแก้ปัญหา
3. ผู้ปฏิบัติมีทีมงานและเป็นทีมที่พร้อมจะเรียนรู้และร่วมปฏิบัติงานได้อย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลาการดำเนินงานโครงการ

4. ชุมชนและหน่วยงานเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง มีความเข้าใจในการทำงานเบื้องต้นที่ตรงกัน และพร้อมให้ความร่วมมือและรับผิดชอบ
5. มีประเด็นปัญหาที่ชัดเจน และที่สำคัญประเด็นปัญหาที่ต้องการพัฒนาควรเป็นประเด็นร่วมที่คนในชุมชนพร้อมที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการแก้ไขร่วมกันตลอดทั้งกระบวนการ และผลประโยชน์ที่ได้รับต้องเป็นประโยชน์ร่วมของชุมชน

จากแนวทางการทำงานเบื้องต้น ศูนย์ภาคเหนือจึงเริ่มดำเนินการโดยจัดประชุมชี้แจงมอบหมายนโยบายการดำเนินงานให้กับ พื้นที่ 17 จังหวัดในความรับผิดชอบ ตามกิจกรรมโครงการที่มีอยู่ พร้อมกับเสนอแนวทางการดำเนินงานแบบวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นทางเลือกในการทำงานเพื่อให้จังหวัดอิสระในการดำเนินงาน พื้นที่ที่มีความสนใจแสดงความจำนงโดย การเสนอประเด็นปัญหาที่ต้องการจะใช้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนงาน จากการประชุมมอบหมายนโยบายในการทำงาน ศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียนภาคเหนือได้รับการแจ้งยืนยันจาก 3 จังหวัด คือ เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน และเพชรบูรณ์

การเตรียมพื้นที่

เนื่องจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเรื่องใหม่สำหรับการศึกษา นอกโรงเรียน การให้ความรู้ในเรื่องแนวคิด การเรียนรู้หลักการทำงานเพื่อสร้างความเข้าใจแก่ผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องทุกคนจึงเป็นเรื่องสำคัญ เมื่อพื้นที่ที่มีความสนใจได้เสนอโครงร่างและประเด็นปัญหาและศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียนภาคเหนือได้พิจารณาความพร้อม เมื่อเห็นว่าผู้บริหารมีความสนใจและให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ ผู้ปฏิบัติมีทีมงานพร้อมที่จะเรียนรู้และสามารถลงปฏิบัติงานในพื้นที่อย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลาการดำเนินงานโครงการประเด็นปัญหาต้องผ่านการคัดเลือกจากผู้มีส่วนได้เสียว่าเป็นเรื่องที่คนในชุมชนเห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญ มีความจำเป็นเร่งด่วนที่ต้องการแก้ไข ไม่ใช่ปัญหาเฉพาะตัวของคนใดคนหนึ่ง หากแต่เป็นปัญหาร่วมที่สามารถมองเห็นได้ถึงพลังที่แรงกล้าของชุมชนที่พร้อมจะร่วมรับผิดชอบร่วมกันแก้ไขเพื่อผลประโยชน์ที่พึงเกิดขึ้นต่อส่วนรวมเป็นสำคัญ

ขั้นตอนการเตรียมพื้นที่

- 4.1 ทีมงานจากศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียนภาค ทีมงานจาก สกว. ศึกษาบริบทของพื้นที่ก่อนเข้าร่วมดำเนินการจัดเวทีเสวนา
- 4.2 ทีมงานระดับพื้นที่เตรียมคนโดยนัดหมายชาวบ้านทั้งผู้นำ ผู้เกี่ยวข้องที่ให้ครอบคลุมทุกภาคส่วน ทั้งหน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน กลุ่มต่าง ๆ ในสังคม เช่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอาชีพกลุ่มพัฒนาอื่น ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เตรียมสถานที่ประชุมตลอดจนเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่ต้องใช้ระหว่างการประชุม เตรียมทีมงานโดยมอบหมายหน้าที่ในการจัดเวทีเสวนาทั้งผู้ดำเนินรายการ ผู้ป้อนประเด็นคำถาม ผู้จดบันทึกสรุปประเด็น ตลอดจนผู้อำนวยความสะดวก และทีมงานสนับสนุน

การคัดเลือกประเด็นปัญหา

เพื่อให้กระบวนการมีส่วนร่วมมีน้ำหนักความสำคัญเป็นอันดับแรก การเลือกประเด็นปัญหาในการทำงานจึงให้พื้นที่นาร่องสามารถพิจารณาประเด็นปัญหาตามความเหมาะสมและครอบคลุมประเด็นย่อยอื่นๆ ที่เชื่อมโยงกับประเด็นปัญหาหลัก โดยมีขั้นตอนในการคัดเลือกทีมงานคือทีมงานการศึกษาออกโรงเรียนในพื้นที่นำร่องเข้าหารือกับชุมชน ค้นหาประเด็นปัญหา / ประเด็นการพัฒนา จนได้ข้อสรุปที่ชัดเจน ในการค้นหาประเด็นร่วมในสถานการณ์จริงอาจต้องใช้เวลาและความถี่ในการเข้าไปทำงานร่วมกับชุมชนมากกว่า 1 ครั้งเพื่อให้แน่ใจได้ว่าสิ่งนั้นคือความต้องการที่แท้จริงของชุมชนโดยไม่มีตัวแปรอื่นเข้ามาแทรกซ้อนหรือการใช้อิทธิพล จากผู้ที่มีอำนาจหรือผลประโยชน์แอบแฝงอื่นใด การให้ความสำคัญกับทุกความคิดเห็นจากทุกคนเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่ไม่ง่ายนักที่จะได้มาซึ่งข้อมูลที่เป็นจริงและปราศจากความลำเอียงและความกดดันใด ๆ เทคนิค / กิจกรรมที่ใช้เป็นเครื่องมือในการได้มาซึ่งข้อมูลในขั้นตอนนี้มีหลากหลายรูปแบบ ทั้งการระดมพลังสมอง (Brain Storming) การใช้เส้นแบ่งเวลา (Time Line) การใช้ปฏิทินอาชีพ การใช้แผนที่ทางความคิด (Mind Mapping) การ Focus Group การใช้เทคนิค AIC การใช้แผนที่รอบนอก การสืบค้นเปรียบเทียบภาพทางประวัติศาสตร์ การใช้ภาพถ่าย และการสอบถามแบบมีประเด็นตามความเหมาะสม

เนื่องจากงานการศึกษาออกโรงเรียนมีกิจกรรมที่หลากหลาย พื้นที่นำร่องทั้ง 3 จังหวัดได้คัดเลือกประเด็นปัญหาในการทำงานที่ต่างกันดังนี้คือ

จังหวัดเชียงใหม่	เรื่องการส่งเสริมวิชาชีพเลี้ยงกบ
จังหวัดแม่ฮ่องสอน	เรื่องการบริหารงานห้องสมุดมีชีวิตแบบชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม
จังหวัดเพชรบูรณ์	เรื่องการฟื้นฟูศิลปปะพื้นบ้าน
ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคเหนือ	เรื่องการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

ในรายละเอียดของการค้นหาประเด็นปัญหาในการทำงานมีความแตกต่างกันคือ โจทย์ที่เป็นภารกิจเชิงนโยบายสู่การปฏิบัติที่มอบหมายมายังหน่วยงาน (Top Down) การทำงานของทีมงานจะมีลักษณะเป็นการนำเรื่องเข้าหารือกับชุมชนในวาระการประชุมของชุมชน เปิดโอกาสให้ชุมชนได้แสดงความคิดเห็นเสนอความต้องการตลอดจนเข้ามาส่วนร่วมจัดตามกิจกรรมที่เหมาะสม เช่น ห้องสมุดอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอนให้ความสำคัญกับผู้ให้บริการในชุมชน เน้นให้ชุมชนเข้ามาร่วมเป็นกรรมการบริหารจัดการห้องสมุด การให้ชุมชนเข้ามาใช้พื้นที่ในการจัดกิจกรรมของชุมชนภายในบริเวณห้องสมุด การให้คนในชุมชนเป็นผู้ร่วมเนินการพัฒนาฐานข้อมูลชุมชน โดยให้น้ำหนักการจัดและความรับผิดชอบตามความสามารถ ความพร้อม และความเหมาะสม นอกจากนั้นยังสามารถรับผลประโยชน์ที่พึงได้จากการจัดกิจกรรมห้องสมุด เช่น การเก็บเกี่ยวพืชผักสมุนไพรจากสวนตัวอย่างสมุนไพรในชุมชนของห้องสมุดไปทำอาหาร หรือใช้เป็นยารักษาโรค

ส่วนการค้นหาประเด็นปัญหาที่มาจากความต้องการของชุมชน กระบวนการทำงานจะมีความต่างในเรื่องที่มาของประเด็นปัญหาจะเป็นลักษณะการมาจากฐานราก (Bottom Up) ความเข้มข้นเรื่องระดับของการมีส่วนร่วมตั้งแต่การเข้ามามีบทบาทในการกำหนดประเด็นที่เป็นความต้องการของชุมชน

การคัดเลือกและพัฒนาทีมงาน

1. อบรมให้ความรู้เกี่ยวกับหลักการ แนวคิดและกระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้กับจังหวัด / พื้นที่ที่มีความสนใจที่จะใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาปรับประยุกต์เพื่อให้งานที่รับผิดชอบ
2. คัดเลือกพื้นที่ให้เหลือเพียงพื้นที่ที่มีความพร้อมทั้งทีมวิจัย พื้นที่ และประเด็นโจทย์ที่มีความชัดเจนและผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องการจะร่วมลงมือปฏิบัติจริงอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่อง

การลงมือปฏิบัติ

ประชุมเตรียมการทีมผู้ปฏิบัติงานทั้งจาก สกว. คณะทำงานจากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือ คณะทำงานในพื้นที่นำร่องจากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดและศูนย์บริหารการศึกษานอกโรงเรียน ตลอดจนทีมงานเครือข่ายและผู้แทนชาวบ้านในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องเข้ารับฟังแนวคิด และหลักในการทำงานวิจัยท้องถิ่นผ่านการบรรยายจากวิทยากร(ดร.สินธุ์ สโรบล) เพื่อสร้างความเข้าใจในระดับผู้ปฏิบัติ และเปิดอภิปรายแสดงความคิดเห็นเพื่อหาข้อสรุปเกี่ยวกับแผนการทำงานในแต่ละพื้นที่

ทั้งนี้ในแต่ละครั้งของการลงพื้นที่เพื่อดำเนินการทำกิจกรรมต่างๆ จะมีการประชุมเตรียมงานร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดเป้าหมาย ออกแบบวิธีการ และแบ่งบทบาทของผู้เกี่ยวข้อง เป็นแผนงานสำหรับทำกิจกรรม ทั้งทีมงาน สกว. คณะทำงานจากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือ คณะทำงานในพื้นที่นำร่องจากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดและศูนย์บริหารการศึกษานอกโรงเรียน ตลอดจนทีมงานเครือข่ายและผู้แทนชาวบ้านในพื้นที่ จากนั้นแต่ละส่วนจะดำเนินการตามแผนที่กำหนดไว้ และในทุกครั้งหลังการจัดกิจกรรมเสร็จสิ้นลง ทีมงานหลักๆข้างต้น จะมาสรุปผลการดำเนินงานร่วมกันเพื่อประเมินผลการจัดกิจกรรมที่ผ่านมาว่าบรรลุเป้าหมายหรือไม่ ปัญหาอุปสรรคคืออะไร ถ้าต้องจัดกิจกรรมอีกครั้งจะต้องปรับปรุงอะไรบ้าง มีบทเรียนสำคัญๆที่เราได้จากการจัดกิจกรรมที่สามารถนำไปปรับใช้ในการทำงานอะไรบ้าง

นอกเหนือจากกิจกรรมที่ผ่านมาระหว่างการปฏิบัติงานทีมพี่เลี้ยงจาก สกว. ได้สนับสนุนหนังสือ VCD จดหมายข่าว ที่ช่วยให้ได้รับทราบถึงความเคลื่อนไหวใหม่ ๆ และเรียนรู้หลักการที่เกี่ยวข้องที่สามารถนำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ ตลอดจนให้ความรู้เพิ่มเติมในเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นตัวอย่างกรณีศึกษาที่ใกล้เคียงกับงานที่ทำอยู่ พี่เลี้ยงได้หารือและปรับปรุงกระบวนการทำงานให้ข้อเสนอแนะ และสร้างความเข้าใจแก่ผู้ปฏิบัติตลอดระยะเวลาการดำเนินงานและที่สำคัญช่วยหาทางออกสนับสนุน และให้กำลังใจผู้ปฏิบัติงานทุกระดับที่อยู่ในระหว่างการเรียนรู้

ปี 2550 จากการปฏิบัติงานดังกล่าว ในปีนี้พื้นที่นำร่องอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่มีการขยายงานออกไปอีก 1 หมู่บ้าน คือ บ้านร่องธารโดยเน้นการนำเอากระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาปรับประยุกต์ใช้กับงาน กศน. ในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ทีมงานในพื้นที่ดำเนินการเองโดยเชิญ ศูนย์ฯ ภาคเหนือ และ สกว. เข้าร่วมเรียนรู้เป็นบางครั้ง

ในปีนี้เป็นเวลาที่สำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียนเร่งแสวงหากลยุทธ์ในการพัฒนา แหล่งเรียนรู้โดยได้มอบหมายให้จังหวัดเชียงรายและจังหวัดกำแพงเพชรเป็นพื้นที่นำร่องในเขตภาคเหนือ ศูนย์ ฯ ภาคเหนือได้เสนอแนวทางการทำงานแบบวิจัยท้องถิ่นเป็นทางเลือกในการดำเนินงานดังกล่าว จังหวัดกำแพงเพชรเป็นจังหวัดที่มีความสนใจจะศึกษาแนวทางการทำงานดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ ศูนย์ ฯ ภาคเหนือได้สนับสนุนเอกสาร หนังสือ CD ที่เป็นตัวอย่างของการใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็น เครื่องมือขับเคลื่อนงาน

บทที่ 4

บทเรียนและข้อเสนอแนะ

ความรู้ดังกล่าวมีผลต่อการพัฒนางานการศึกษาออกโรงเรียนอย่างไร

กระบวนการทำงานแบบวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ครูอาสา ครู ทราย. และบุคลากร กศน. ที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ได้เปิดโอกาสทำงานแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนอย่างผู้ที่เข้าถึงธรรมชาติแวดล้อม พื้นฐานสังคม วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของผู้คน การเรียนรู้ดังกล่าวจะนำไปสู่ความเข้าใจถึงรากฐานและความเชื่อมโยงของปัญหาในมิติอื่น ๆ บุคลากร กศน. ในพื้นที่จะมีบทบาทอย่างสูงในการพัฒนาศักยภาพ เสริมสร้างความเชื่อมั่นให้ชุมชนมีความมั่นใจที่จะแก้ไขปัญหาด้วยตนเองได้อย่างถูกต้องอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนจากการดำเนินงานการศึกษาออกโรงเรียนที่ผ่านมาการพัฒนาดังกล่าวส่งผลต่องาน การศึกษาออกโรงเรียนดังนี้คือ

ประโยชน์ต่อทีมงาน

ผู้ปฏิบัติงานได้รับความรู้ หลักการ แนวคิดและทักษะพื้นฐานที่จำเป็นที่เป็นประโยชน์สำหรับชีวิตส่วนตัว และการทำงานร่วมกับชุมชน ที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศนในการทำงานที่ยึดผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับชาวบ้านและชุมชนเป็นหลัก แนวคิดและกระบวนการทำงานดังกล่าวถูกหนุนเสริมด้วยเครื่องมือในการทำงานที่ออกแบบให้เกิดบรรยากาศของการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมไว้ทุกขั้นตอนของการดำเนินงาน

แนวทางการทำงานแบบวิจัยท้องถิ่นช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานได้เรียนรู้กระบวนการที่ได้มาซึ่งข้อมูล และสุดท้ายสิ่งที่ได้คือข้อมูลที่เป็นภาพรวมที่มีมิติต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง เป็นข้อมูลเชิงลึกที่เครื่องมือบางอย่างไม่อาจเข้าถึง ข้อมูลที่ดีจะเป็นประโยชน์อย่างสูงต่อผู้เกี่ยวข้อง ทั้งผู้บริหารเพื่อกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ และผู้ปฏิบัติ เพื่อกำหนดแผนการทำงาน และเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้การนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติอย่างได้ผลเพราะการทำงานบนพื้นฐานข้อมูลที่ชัดเจน ย่อมนำไปสู่การพัฒนาอย่างมีทิศทาง

ทั้งนี้ได้มีการสะท้อนจาก ดร.สินธุ์ สโรบล ต่อการเปลี่ยนแปลงของคณะทำงานจากศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคเหนือ ว่า “จากการทำงานร่วมกับ กศน. ใน 2 ปีผ่านมา จุดที่มองเห็นความสำเร็จอันแรก คือ การเข้าไปเปลี่ยนกระบวนการทัศน วิธีการคิด วิธีการมองต่อสภาพปัญหา ต่อปรากฏการณ์หรือการทำงาน สอง คือ ผู้ร่วมกระบวนการมีการคิด วิเคราะห์ได้ดีขึ้นไม่ด่วนตัดสินใจ และสาม คือ กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นสิ่งที่สร้างคุณประโยชน์ให้พื้นที่และผู้ร่วมดำเนินการ”

ประโยชน์ต่อสังคมและชุมชน

แนวทางการทำงานแบบวิจัยเพื่อท้องถิ่นสำหรับหน่วยงานที่เพิ่งเริ่มต้น ในช่วง 2 ปีแรกเป็นช่วงที่ถือว่ายากที่สุดต่อการจัดกระบวนการและยากที่จะเห็นตัวอย่างงานที่เป็นรูปธรรม อย่างไรก็ตามทีมงาน บรรณารักษ์จากจังหวัดแม่ฮ่องสอนซึ่งเป็นกลุ่มแรก ๆ ที่เข้าร่วมโครงการได้นำเอากระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปประยุกต์ใช้กับงานห้องสมุดมีชีวิตโดยนำหลักการมีส่วนร่วมจากชุมชนมาใช้ ดังชุมชนเข้ามามี

ส่วนในการบริหาร จัดการและใช้พื้นที่บริเวณห้องสมุดบริการให้ชุมชนเข้ามาใช้ประโยชน์ เช่น กิจกรรมกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน

- ผู้อำนวยการ กศน. อำเภอแม่สะเรียง (นายประชา เอื้ออารีพงษ์) ได้กล่าวถึงอุดมการณ์ที่สอดคล้องกับงานวิจัย การปฏิบัติงาน การบริหารงานภายใต้งานวิจัยและพัฒนาบนอุดมการณ์สูงสุด คือ วิธีปฏิบัติที่ให้เกียรติ ยอมรับความสามารถคน เคารพในความคิด เอาใจเขามาใส่ใจเรา เปิดโอกาสให้เครือข่ายได้ร่วมเรียนรู้ซึ่งกันและกันสร้างแรงบันดาลใจให้กับตนเองและเพื่อนร่วมงาน”
- ทีมงานห้องสมุดประชาชนเฉลิมราชกุมารีอำเภอแม่สะเรียงได้ให้ข้อคิดเห็นต่อประโยชน์ที่ได้จากการนำเอาแนวคิด และหลักการที่ได้จากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาปฏิบัติ ว่าสิ่งที่ได้เรียนรู้จากกระบวนการงานวิจัยแบบ สกว. คือ “แนวคิด วิสัยทัศน์ที่กว้างไกล หลังจากเข้าร่วมงานทำให้กล้าคิด แม้มีข้อจำกัดภายในแต่อาศัยปัจจัยภายนอก เช่น เครือข่ายและประชาชนเข้ามาสนับสนุนงาน และหลักการดำเนินงานมุ่งสร้างความพึงพอใจให้กับลูกค้า และได้แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์เพื่อพัฒนางานร่วมกัน การปรับเปลี่ยนแนวคิดในการทำงานส่งผลให้วิธีการทำงานเปลี่ยนไป กล้าคิดนอกกรอบ ยึดความต้องการของชุมชนที่เข้ามารับบริการเป็นสำคัญและแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากเครือข่าย จึงเป็นส่วนหนึ่งที่ส่งเสริมให้ห้องสมุดประชาชนเฉลิมราชกุมารีอำเภอแม่สะเรียงได้รับรางวัลที่ 1 ในด้านการบริหารจัดการเรื่องห้องสมุดมีชีวิตระดับประเทศจาก T.K Park. ในปี 2549”
- ตัวแทนกลุ่มผู้เลี้ยงกบบ้านคันกอก อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่ ครูไพจิตร วีระสารธรรม ได้กล่าวถึงการทำงานในลักษณะนี้ว่า “อยากให้หน่วยงานราชการทำงานช่วยเหลือชาวบ้านอย่างนี้เพราะการที่ราชการเอาอะไรมาให้โดยไม่รู้ว่าชาวบ้านต้องการอะไรมันก็ไม่สำเร็จ แต่ กศน.ร่วมกับ สกว. มาแก้ปัญหาให้กับชาวบ้านแบบมาถามก่อนว่าพวกผมมีปัญหาอะไร แล้วลงมาช่วยเหลือ สนับสนุนอย่างนั้นมันถึงจะแก้ปัญหาแบบตรงจุด ถ้าราชการเป็นแบบนี้ชาวบ้านก็อุ่นใจครับ”
- ดร.กษมา วรวรรณ ณ อยุธยา ปลัดกระทรวงศึกษาธิการได้กล่าวถึงการนำเอากระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาใช้กับงาน กศน. ว่า “สิ่งเหล่านี้จะนำไปสู่การพัฒนาที่เหมาะสมกับประเทศไทยมากขึ้นเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการสังสมประสบการณ์เกิดจากบทเรียนในพื้นที่แต่ก็ต้องเชื่อมโยงกับความรู้จากภายนอก และหวังเป็นอย่างยิ่งที่จะเห็นการขยายผลทั้งการเผยแพร่องค์ความรู้ของภาคเหนือสู่ภาคอื่นและสร้างแรงบันดาลใจให้เด็กนักวิจัยขึ้นในพื้นที่ภาคอื่น ๆ ของประเทศ”

ปัญหาและข้อจำกัดในการดำเนินงาน

จากการปฏิบัติงานดังกล่าวศูนย์ฯ ภาคเหนือได้พบปัญหาและอุปสรรคบางประการที่มีผลกระทบต่อ การดำเนินงานแตกต่างกันดังนี้ คือ

ผู้บริหาร : มีอิทธิพลโดยตรงต่อผู้ปฏิบัติ เป็นตัวแปรแรกที่จะส่งผลให้งานมีความก้าวหน้าหรือ หยุดชะงักจากการปฏิบัติงานที่ผ่านมาจะพบปัญหาใน 2 ลักษณะคือ

1. ผู้บริหารให้ความสำคัญกับการกิจเร่งด่วนเฉพาะหน้าในลักษณะนี้ผู้ปฏิบัติงานก็ไม่สามารถ ดำเนินการใด ๆ ได้ตั้งแต่แรก

2. ผู้บริหารเห็นชอบและต้องการปฏิบัติงานแบบปูพรม ทำเต็มพื้นที่ หรือหลาย ๆ พื้นที่ไปพร้อมกัน แต่เนื่องจากในช่วงแรกของการดำเนินงานอยู่ในช่วงของการสร้างทีมงานที่ทำการฝึกปฏิบัติไปพร้อม ๆ กับ ทีมที่เลี้ยงดูดูแลการดำเนินงานที่จะขยายในพื้นที่ต่อไป และเป็นช่วงที่ต้องการสร้างตัวอย่างงานที่เป็นรูปธรรม ที่ชัดเจน การทำงานจึงเน้นการลงลึกเฉพาะพื้นที่นำร่อง ประกอบกับธรรมชาติของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็น งานที่ต้องติดตามและปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง กำลังคนที่จะลงลึกในหลาย ๆ พื้นที่พร้อมกันจึงเป็นข้อจำกัดของ งาน ซึ่งผู้บริหารหลายพื้นที่ได้แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจที่จะทดลองนำกระบวนการทำงานแบบวิจัยท้องถิ่น ไปใช้ ปัญหานี้ในระยะต่อมา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยได้เปิดวิทยาลัยวิจัยเพื่อท้องถิ่น (ววท.) ซึ่ง จัดเป็นโครงสร้างในการบริหารงานวิจัยภายใต้ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นขึ้นในปี 2550 ณ. โดยจุดเน้นหนึ่งคือ การพัฒนาศักยภาพคนทำงานวิจัยให้มีความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ทศนคติและพฤติกรรมในการเป็นพี่เลี้ยง และเป็นผู้บริหารงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ผู้ปฏิบัติงานระดับพื้นที่ : เป็นกลไกหลักของการทำงานในพื้นที่ ที่ผ่านมากลุ่มบรรณารักษ์จะมี ข้อจำกัดในเรื่อง มีภาระงานปกติมากเกินไป ต้องแบ่งเบางานหลายอย่างที่ สบอ. มอบหมายให้นอกเหนือจาก ภารกิจหลักของบรรณารักษ์ โดยเฉพาะผู้หญิงจะมีปัญหาเรื่องการเดินทาง / การพบกลุ่มในช่วงกลางคืน ก่อนข้างกังวลเรื่องความปลอดภัย ในระยะต่อมาจึงมีการปรับผู้ดำเนินการหลักในพื้นที่จากบรรณารักษ์มา เป็นครูอาสาสมัคร/ครู สรช. ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่อยู่แล้ว

การเปลี่ยนตัวผู้รับผิดชอบงาน : เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การดำเนินงานสะดุดลง เพราะ กระบวนการทำงานจะฝืดฝืน สร้างคนและพัฒนาผู้ปฏิบัติไปพร้อมกัน การเปลี่ยนผู้รับผิดชอบทำให้งานขาด ความต่อเนื่องและต้องเสียเวลาเริ่มต้นใหม่ ทั้งการอบรม การพาทำ การศึกษาดูงาน หรืออื่น ๆ

ระบบสนับสนุน : การลงไปทำงานในพื้นที่ขาดงบประมาณสนับสนุนค่าน้ำมันในการเดินทาง และ การทำงานดังกล่าวต้องเข้าพื้นที่อย่างต่อเนื่องจึงเป็นปัญหาสำหรับผู้ปฏิบัติซึ่งไม่ได้เบิกค่าเบี้ยเลี้ยงและค่า น้ำมัน แม้ว่าจะขอเบิกเพียงค่าน้ำมันก็ยังลำบาก หลายครั้งต้องใช้เงินส่วนตัวจึงทำให้เป็นภาระเพิ่มขึ้นกับผู้ ปฏิบัติ

พื้นที่ดำเนินงาน : ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนค่อนข้างมีปัญหาในการเดินทางเพราะภูมิประเทศเป็นภูเขา สูงการเดินทางลำบากโดยเฉพาะในช่วงฤดูฝน แต่จังหวัดแม่ฮ่องสอนก็มีจุดแข็ง คือ มี Node ของ สกว. ใน พื้นที่ที่เข้มแข็ง มีรูปธรรมการทำงานที่หลากหลาย และพี่เลี้ยงในพื้นที่พร้อมให้ความรู้ผ่านกิจกรรมของ

Node ไม่ว่าจะเป็นการประชุมประจำเดือน ตัวอย่างการปฏิบัติงานในพื้นที่ ที่มีประเด็นหลากหลาย และการนำเสนอข้อมูลความรู้บทความผ่าน Website วารสารและเอกสาร

ผู้ปฏิบัติงานระดับภาค : ต้องพัฒนาความรู้และทักษะในการเป็นพี่เลี้ยงเนื่องจากพี่เลี้ยงต้องใช้ความรู้และทักษะอีกระดับหนึ่งที่จะต้องมากกว่าทีมพื้นที่ ที่ผ่านมามีภาคอยู่ในระหว่างการเรียนรู้และพัฒนาตนเองไปสู่การเป็นพี่เลี้ยง ภาคขาดทีมงานที่สามารถลงปฏิบัติงานพื้นที่อย่างต่อเนื่อง และงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นงานใหม่ที่เริ่มเรียนรู้ไปพร้อมกับการปฏิบัติร่วมกัน บทบาทการเป็นพี่เลี้ยงจึงถือว่าเป็นภาระงานที่หนักสำหรับการเริ่มต้น

ทีมงานเครือข่าย : ยังขาดการประสานงานกันอย่างเป็นระบบ ขาดการประสานผลประโยชน์ร่วมเครือข่ายที่เข้ามาล้วนแต่เข้ามาด้วยภาระงานเฉพาะหน้าที่เกี่ยวข้อง

พี่เลี้ยงจาก สกว. : มีพื้นที่รับผิดชอบงานที่กว้าง มีกำลังคนน้อย การทำงานเชิงลึกจึงมีข้อจำกัด การจะใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นแบบเต็มรูปอาจไม่สามารถทำได้เต็มตามศักยภาพ

ชาวบ้าน : ชุมชนหลายแห่งมีปมปัญหาที่ยังซ่อนอยู่เบื้องหลัง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของผลประโยชน์ อิทธิพลหรือความขัดแย้งภายใน สิ่งเหล่านี้ต้องดำเนินการด้วยความระมัดระวังใช้เวลาและกระบวนการทำงานที่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้ที่จะเข้าใจตนเองและผู้อื่น เรียนรู้ที่จะบริหารความต่างทางความคิด การยอมรับการฟังความคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้องและการหาจุดร่วมที่เหมาะสมจะเป็นจุดเริ่มต้นการคลี่คลายปมปัญหาต่างๆ แต่ทั้งนี้ผู้ปฏิบัติต้องมีความอดทนและจริงใจจนถึงจุดที่ได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้านในการที่จะพูดคุยหรือปรึกษาหารือ

ระยะเวลา : การปฏิบัติงานดังกล่าว มีข้อจำกัดในเรื่องเงื่อนไขของเวลาด้วยกิจกรรมบางอย่างไม่สามารถกำหนดวันเวลาที่แน่นอนลงไปได้ เช่น การใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับการส่งเสริมวิชาชีพเลี้ยงกบที่บ้านต้นกอก อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่ ปัญหาที่ได้จากเวทีชาวบ้าน คือโรคบางโรคที่ชาวบ้านไม่สามารถแก้ปัญหาได้ และไม่สามารถหาผู้เชี่ยวชาญไม่ว่าในพื้นที่หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาแก้ปัญหาได้ ชาวบ้านต้องการผู้เชี่ยวชาญมาให้ความรู้เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว ทีมพี่เลี้ยงจากสำนักงาน สกว. ได้รับเรื่องนี้ไปประสานงานกับมหาวิทยาลัยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหลายแห่ง จนสุดท้ายได้รับทราบว่าทีมมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์บางเขนมี อาจารย์ปริยทิพย์ วงศ์ไทย อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญเรื่องกบโดยตรง ซึ่งเท่าที่ทราบเป็นอาจารย์คนเดียวที่จบด้านนี้โดยตรงและทำงานอยู่ในมหาวิทยาลัย จึงได้เชิญมาให้ความรู้และเข้าศึกษาพื้นที่เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวและแก้ปัญหาแบบมีการศึกษาข้อมูลพื้นฐานและสภาพแวดล้อมที่เป็นจริงว่ากระบวนการเลี้ยงกบที่ชุมชนทำเป็นอย่างไร ปัญหาน่าจะเกิดจากตรงไหนและตัวอย่างกบที่เป็นโรคมีอาการอย่างไร ขั้นตอนนี้ใช้เวลาค่อนข้างยาวนานเพราะต้องรอช่วงฤดูที่กบเป็นโรคและปรากฏอาการให้เห็นผู้เชี่ยวชาญได้ผ่าตัดท้องและอธิบายให้กลุ่มผู้เลี้ยงกบได้เห็นของจริงและให้คำแนะนำการปฏิบัติเพื่อป้องกันและรักษาโรคดังกล่าวเพื่อลดความสูญเสียและความสามารถในการเพิ่มผลผลิตที่มีคุณภาพได้ ชาวบ้านซาบซึ้งในการให้ความช่วยเหลือจากภาคราชการมากไม่ว่าจะเป็น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยหรือศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนโดยเฉพาะหน่วยงานและบุคลากร กศน.ในพื้นที่ที่ได้ให้การสนับสนุนตลอด

กระบวนการเลี้ยงไม่ว่าจะเป็นงบประมาณและวัสดุอุปกรณ์ในการทำน้ำชีวภาพเพื่อทำความสะอาด น้ำชีวภาพเพื่อดับกลิ่น และปุ๋ยจากน้ำชีวภาพซึ่งจะเป็นสูตรที่ได้ผลดีเยี่ยม ชาวบ้านได้ขอให้ศูนย์ภาคเหนือบันทึกวิธีทำไว้เพื่อเป็นหลักฐานและเป็นประโยชน์ในการประกอบการอบรมการจัดทำน้ำชีวภาพให้กับชุมชนและผู้สนใจอื่น ๆ ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

การคัดเลือกพื้นที่ : ในระยะแรกสำหรับโครงการนำร่องไม่ควรเลือกพื้นที่ ที่ไกลเกินไป ใช้เวลาในการเดินทางไม่มากนัก ปัญหาความขัดแย้งภายในพื้นที่ไม่รุนแรงจนเกินไป มีผู้นำที่ดี มีทีมงานในพื้นที่ที่เข้มแข็งผู้บริหารร่วมติดตามและให้การสนับสนุนงานอย่างต่อเนื่องและหากเป็นพื้นที่ที่มี Node หรือเจ้าหน้าที่ของ สกว. รับผิดชอบอยู่จะทำให้การทำงานคล่องตัวขึ้นและผู้ปฏิบัติงานมีโอกาสได้เรียนรู้งานจากการปฏิบัติจริง การทำงานจะมีปัญหาน้อยและมีความก้าวหน้ามากกว่าพื้นที่ที่ไม่มีพี่เลี้ยงและพื้นที่ดังกล่าวควรมี การสื่อสาร และสร้างความเข้าใจภายในทีมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การคัดเลือกทีมงาน : ทีมงานควรมาจากผู้เกี่ยวข้องทุกระดับ ตั้งแต่

- **ผู้บริหารระดับสูง** เป็นผู้ที่ช่วยสร้างความมั่นใจ ความเชื่อมั่น ทำให้การทำงานมีแนวทางที่ชัดเจน
- **พี่เลี้ยงระดับภาค** เป็นส่วนช่วยเหลือสนับสนุนพื้นที่ในระดับที่จังหวัดไม่สามารถทำได้ เช่น เครื่องมือในการถ่ายทำวิดีโอ การสร้างระบบสนับสนุนเชิงระบบในเรื่องที่เกี่ยวข้อง การสนับสนุนทางวิชาการและการสื่อสารระหว่างพื้นที่กับส่วนกลาง
- **ทีมงานระดับจังหวัด** เป็นส่วนสนับสนุนที่ใกล้ชิดที่สุดควรมีความพร้อมที่จะช่วยเหลือสนับสนุนการแก้ปัญหาเร่งด่วนระดับพื้นที่ได้ทันที
- **ทีมผู้ปฏิบัติ** ควรมีความรู้และมีความเข้าใจในการทำงานกับชุมชนตลอดจนมีความสามารถในการใช้เครื่องมือที่เหมาะสมกับสภาพการณ์ในพื้นที่ ที่สำคัญต้องสามารถปฏิบัติงานได้อย่างต่อเนื่อง
- **เครือข่ายการทำงานในพื้นที่** ควรมีการวางเป้าหมายร่วมกันถึงภารกิจร่วมที่ทุกฝ่ายได้รับผลประโยชน์ร่วมในการดำเนินงาน

การค้นหาคำประเด็นปัญหา : ควรเป็นประเด็นปัญหาร่วม หรือเป็นประเด็นที่น่าสนใจในเวทีเพื่อหาข้อยุติร่วมกันว่าในความเป็นจริง สิ่งที่ชุมชนต้องการแก้ไข หรือต้องการพัฒนาคืออะไร หรืออีกลักษณะหนึ่ง คือหน่วยงานได้รับนโยบายให้ดำเนินการ ก็ควรมีการลงไปพูดคุยและสร้างการมีส่วนร่วมขั้นตอนพื้นฐานตรงนี้คือเงื่อนไขสำคัญของการยอมรับ สิ่งใดที่เริ่มต้นจากการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง การเปิดโอกาสให้ชุมชนก้าวออกมาจากจุดที่ตัวเองอยู่แล้ว เริ่มต้นร่วมคิด ตัดสินใจ วางแผน แก้ปัญหา เป็นกลไกสำคัญที่นำไปสู่พันธะสัญญาและการสร้างสรรค์ร่วมกัน พลังจากการทำงานในลักษณะนี้จะพัฒนาไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคม

การพัฒนาทีมงาน : เป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งทั้งก่อน ระหว่าง และหลังการปฏิบัติงาน ผู้ปฏิบัติควรได้รับการพัฒนาการเสริมแรงบนพื้นฐานของการปฏิบัติภารกิจจริง

1. ทีมงานทุกระดับควรได้เรียนรู้หลักการและแนวคิดการทำงานแบบวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพื่อเปิดโอกาสการเรียนรู้ถึงการทำงานอีกรูปแบบหนึ่ง และเก็บเกี่ยวแนวคิดที่ดี ๆ มาปรับประยุกต์ใช้ให้เหมาะกับงานตัวเอง

2. ทีมงานควรมีการเรียนรู้เรื่องการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ ด้วย “กระบวนทัศน์” เป็นวิธีคิด ความเชื่อนำไปสู่การให้คุณค่าการแสดงพฤติกรรม ต่อทุกสิ่งจากการทำงานที่ผ่านมา แม้ว่าวิธีคิดจะถูกปรับโดยกระบวนการทำงาน แต่การเข้ารับการอบรมเรื่อง “การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์” ได้สร้างความเข้าใจให้กับผู้ปฏิบัติได้ชัดเจน เข้าใจ และมองเห็นแนวโน้มและความจำเป็นต่าง ๆ ของสังคมและกระบวนการทำงานแบบใหม่ การทำงานอย่างไรที่จะผลักดันให้งานบรรลุวัตถุประสงค์มีประโยชน์และให้คุณค่าต่อสังคมอย่างแท้จริง

3. ทีมงานควรได้รับการเสริมแรงในประเด็นเนื้อหาที่หลากหลายตามความจำเป็นระหว่างการทำงาน ความรู้พื้นฐาน หลักการที่เกี่ยวข้องและทักษะพื้นฐานในการใช้เครื่องมือในการปฏิบัติงานเป็นสิ่งทีนักปฏิบัติต้องเข้าใจ ในช่วงที่ผ่านมา การให้ความรู้ในลักษณะนี้จะต้องให้ในช่วงที่ลงปฏิบัติและพื้เลี้ยงเห็นจุดอ่อนบางอย่าง แต่ปัจจุบันผู้ปฏิบัติงานสามารถประเมินตนเองและเสนอความต้องการพัฒนาตนเองในด้านใด ที่สำคัญเป็นเรื่องที่ค่อนข้างสะดวกที่ทาง สกว. มีโครงการอบรมหลักสูตรพัฒนานักวิจัยทุกระดับจากวิทยาลัยวิจัยเพื่อท้องถิ่นรองรับปัญหาเรื่องนี้

การช่วยเหลือและสนับสนุน : การสร้างความเข้าใจ การสื่อสารและติดตามอย่างต่อเนื่องทุกระดับ เป็นสิ่งที่ทำให้การช่วยเหลือและสนับสนุนตรงตามความต้องการของผู้ปฏิบัติและชุมชน และเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จของงาน ความสำเร็จของโครงการโดยเฉพาะช่วงจังหวะเวลาที่เหมาะสมของการสนับสนุน จะช่วยให้การช่วยเหลือมีความมีความหมาย และเกิดประโยชน์สูงสุดต่องานและชุมชน

โอกาสในการพัฒนาต่อเนื่อง : งานการศึกษานอกโรงเรียน มีบุคลากรที่ปฏิบัติงานลงลึกถึงระดับหมู่บ้านมีโอกาสในการเข้าถึงชุมชนมากกว่าหน่วยงานอื่น ดังนั้น ความเป็นปัจจุบัน ความชัดเจนของข้อมูล การเข้าใจความรู้สึก การรับรู้ปัญหาและความต้องการของชุมชนเท่าที่ได้ลงพื้นที่ บุคลากร กศน. ทำให้ดี เนื่องจากเป็นลูกหลานหรือเป็นคนในพื้นที่อยู่แล้ว จึงได้รับความไว้วางใจสูง เป็นผู้ประสานงานหลักในพื้นที่ที่หน่วยงานอื่นมาขอร่วมกิจกรรม ในช่วงที่ กศน. นัดพบกลุ่มแต่คนกลุ่มนี้ซึ่งถือว่าเป็นผู้ปฏิบัติงานหลักกลับมีความเข้าใจในการทำงานกับชุมชนน้อยไม่ค่อยได้รับการพัฒนาทักษะพื้นฐานและการใช้เครื่องมือที่เหมาะสมกับการทำงานในพื้นที่ และขาดความชัดเจนในการรับนโยบายสู่การปฏิบัติ ทำให้การทำงานอยู่ในกรอบตามสั่ง ขาดความเข้าใจและการบูรณาการเชื่อมโยงกับประเด็นแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง

การพัฒนาในช่วงที่ผ่านมาตัวอย่างการสนับสนุนผู้เลี้ยงกบผ่านงานวิชาชีพในพื้นที่อำเภอสนป่าตอง เป็นสิ่งยืนยันถึงความก้าวหน้าของงานในระดับหนึ่งและหากจะพัฒนาต่อเนื่อง แหล่งที่รองรับการพัฒนา ดังกล่าวยังคงมีอย่างหลากหลายไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายของ สกว. เอง เช่น วิทยาลัยวิจัยเพื่อท้องถิ่น (ววท.) ซึ่ง

ถือได้ว่าเป็นกลไกที่สำคัญในการพัฒนาคนทำงานวิจัยและเป็นช่องทางหนึ่งที่ กศน. จะพัฒนาบุคลากร ผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ เนื่องจากหลักสูตรการอบรมมีทั้งเนื้อหาพื้นฐานทางวิชาการที่วิทยาลัยฯ กำหนดขึ้นและ เนื้อหาที่เป็นความต้องการจากหน่วยงาน อาจเป็นความรู้เฉพาะเรื่องที่จะเติมเต็มให้กับผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ และทีมงานภาคเหนือได้รับการพัฒนาตนเองจากองค์กรนี้ต่างยอมรับว่าเป็นการพัฒนาที่มีจุดแข็งและ นำไปใช้ได้ทันทีและเป็นการพัฒนามนุษย์ใจของผู้รับผิดชอบงาน / โครงการเท่านั้น หากไม่มีงานรองรับก็ ไม่สามารถเข้ารับการอบรมได้ เพราะหลายคนต้องการเรียนแล้ว หากแต่หลักการของ ววท. เป็นการเรียนรู้ เพื่อการนำไปใช้ ใช้แล้วมีปัญหาอย่างไรกลับมาคุยเพื่อหาทางออกร่วมกันหรือหากจำเป็นก็ออกนิเทศติดตาม ลงพื้นที่ที่ดำเนินการผ่านภาระงาน / โครงการที่รับผิดชอบ

Node สกว. ในพื้นที่จังหวัดต่างๆ เป็นแหล่งข้อมูลความรู้ ๆ หลากหลายรูปแบบ มีทั้งสื่อ เอกสาร สิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สื่อบุคคล กิจกรรมของ Node และ Website ที่เปิดกว้างสำหรับการเรียนรู้

สถาบันการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) เป็นองค์กรในเครือ สกว. เป็นองค์กรที่โครงการเคย ติดต่อประสานงานและได้รับความร่วมมือด้วยดีในการอนุเคราะห์ให้บุคลากรในพื้นที่นำร่องภาคเหนือ ทุก ระดับตั้งแต่สำนัก / ภาค จังหวัดและอำเภอ รวม 10 คนเข้าร่วมงานมหกรรมการจัดการความรู้แห่งชาติครั้งที่ 2 ณ โรงแรมมิราเคิลแกรนด์ กรุงเทพฯ โดยยกเว้นค่าใช้จ่ายรายหัว 3,000 บาท / คน ในช่วงการดำเนินงานในพื้นที่นำร่อง นายแพทย์วิจารณ์ พานิช ผู้อำนวยการสถาบันได้ส่งเจ้าหน้าที่สถาบันฯ เข้าร่วมดำเนินการในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนโดยมาร่วมศึกษาและให้ความรู้เรื่องการจัดการความรู้โดยชุมชนแก่บรรณารักษ์และ ทีมงานในพื้นที่นำร่องซึ่งตัวแทนบรรณารักษ์จากทุกอำเภอของจังหวัดแม่ฮ่องสอนได้เข้าร่วมเรียนรู้

การสร้างความเข้าใจต่อผู้เกี่ยวข้องทุกระดับเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง แต่ในช่วงที่ผ่านมางานจะเน้นหนักไปที่การลงพื้นที่ การฝึกปฏิบัติที่ต้องการเห็นรูปธรรมของงาน การสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจยังไม่เป็นระบบ ไม่มีกระบวนการที่ชัดเจน การส่งสรุปรายงานโครงการเพียงทางเดียวก็ไม่อาจสร้างความเข้าใจต่องาน ทั้งหมดได้ การทำงานที่ต้องปรับวิธีคิด หารูปแบบและการปฏิบัติจึงเป็นการทดลองเชิงปฏิบัติการที่ต้อง ค้นหาและปรับปรุงแนวทางบนหลักการที่ยึดประโยชน์ของชุมชนเป็นสำคัญ จึงทำให้ในช่วงแรกมีการสร้างความเข้าใจกับผู้เกี่ยวข้องภายนอกน้อย แต่ในทีมผู้ปฏิบัติด้วยกัน การปฏิบัติการที่ต่อเนื่องได้สร้างความเข้าใจให้กับทีมงานไปพร้อม ๆ กัน

แม้ว่ากระบวนการทำงานในช่วงทดลอง กศน.ได้ปรับใช้กับงานวิชาชีพ งานพัฒนาแหล่งเรียนรู้ และ งานส่งเสริมแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง แต่โอกาสในการใช้กระบวนการทำงานแบบวิจัยเพื่อท้องถิ่น ยัง สามารถปรับใช้กับงานอื่น ๆ ได้อีกมาก หลายหน่วยงานที่ได้เข้ามาร่วมเรียนรู้กับ สกว. ไม่ว่าจะเป็น โครงการหลวง สำนักงานคุมประพฤติ สำนักงานชลประทาน สำนักงานพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และอีกหลาย ๆ หน่วยงานที่เริ่มทยอยเข้ามาร่วมเรียนรู้ในปี 2551 เป็นจำนวนทวีคูณ ย่อมเป็นสิ่งยืนยันได้ดีกว่า แนวทางการทำงานดังกล่าว เป็นกระบวนการพัฒนาที่เหมาะสม มีคุณค่าและสร้างคุณประโยชน์ต่อพื้นที่และผู้ ร่วมดำเนินการทุกระดับ ซึ่ง ดร.สมบัติ สุวรรณพิทักษ์ ผู้อำนวยการสำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน

ได้กล่าวถึงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นว่า “การนำเอางานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเข้าสู่งานการศึกษานอกโรงเรียนนั้น ถือว่าเป็นการบูรณาการที่สอดคล้องและกลมกลืนอย่างเหมาะสมที่สุด”